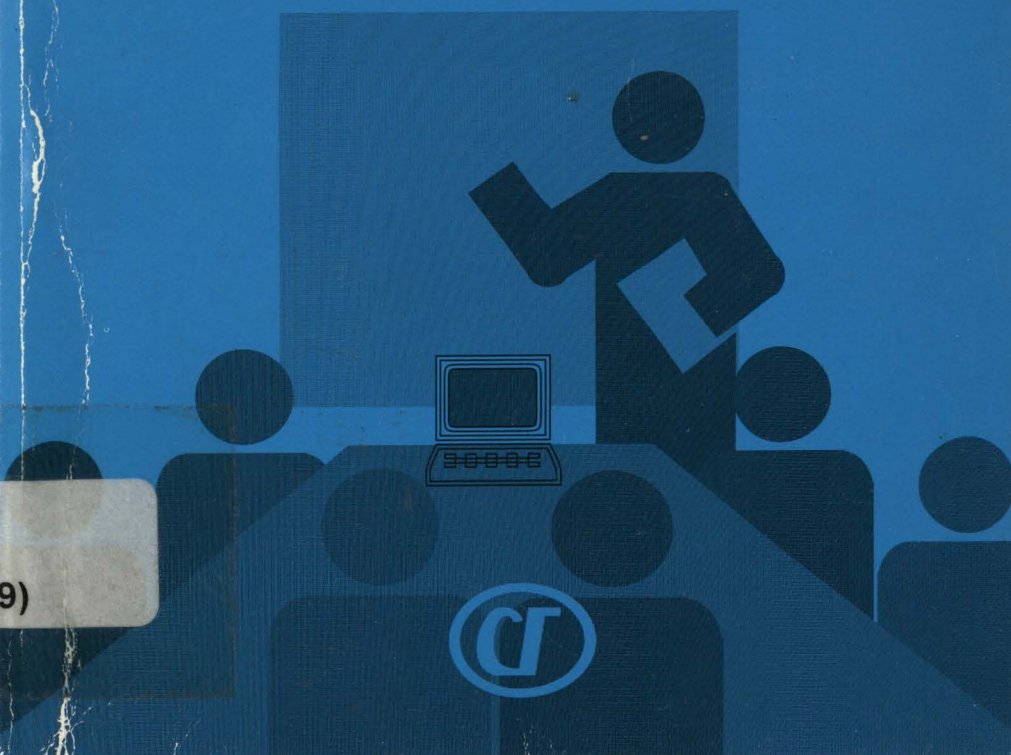

ПРАВИЛНИК О НАСТАВНОМ ПЛАНУ
И ПРОГРАМУ ЗА ГИМНАЗИЈУ

• ПРЕЧИШЋЕН ТЕКСТ •

ИСТОРИЈА
ГЕОГРАФИЈА

YU 1-5(1,99)

Istorija, geografija : pravilnik o nastavnom planu i programu, za gimnaziju
; prečišćen tekst / za izd.: Milic Mišković. - Beograd : Sluzeni Glasnik,
1999. - 98 S. : Tab.

Einheitssacht.: Lehrplan <Srbija> / Geschichte, Geographie / 1995
Für das Gymnasium

2002/2652

Georg-Eckert-Institut BS78

1 184 067 6

**ПРАВИЛНИК О НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ
ЗА ГИМНАЗИЈУ**

• *ПРЕЧИШЋЕН ТЕКСТ* •

**ИСТОРИЈА
ГЕОГРАФИЈА**

„СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК”
БЕОГРАД, 1999.

ИСТОРИЈА – ГЕОГРАФИЈА

Издавач:

ЈАВНО ПРЕДУЗЕЋЕ „СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК”

За издавача:

МИЛИЋ МИШКОВИЋ, директор

Одговорни уредник:

Др ЂОРЂЕ ПАВЛОВИЋ

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
-Schulbuchbibliothek-

В. д. главног уредника:

СВЕТЛАНА СТОЈКОВИЋ

2002/2652

Приредили:

СВЕТЛАНА КОМАРЧЕВИЋ

СМИЉА КРНЕТА

Рецензент:

АЛЕКСАНДАР ГЛАДОВИЋ

Уредник:

АНА МАРЈАНОВ

Ликовно-графички уредник:

НИКОЛА БОГДАНОВИЋ

Компјутерска обрада текста:

ФОТО-СЛОГ „СЛУЖБЕНОГ ГЛАСНИКА”

Тираж: 300

УИ
2-5
(1,99)

Штампа: Штампарија „Гласник”, Београд, Лазаревачки друм 15

САДРЖАЈ

	Страна
ПРАВИЛНИК О НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ ЗА ГИМНАЗИЈУ	9
ИСТОРИЈА	
ПРОГРАМ ИСТОРИЈЕ ЗА I РАЗРЕД ГИМНАЗИЈЕ ОБА ТИПА	27
ПРОГРАМ ИСТОРИЈЕ ЗА II, III И IV РАЗРЕД ГИМНАЗИЈЕ ОПШТЕГ ТИПА	30
ПРОГРАМ ИСТОРИЈЕ ЗА II, III И IV РАЗРЕД ГИМНАЗИЈЕ ДРУШТВЕНО-ЈЕЗИЧКОГ СМЕРА	38
ПРОГРАМ ИСТОРИЈЕ ЗА II И III РАЗРЕД ГИМНАЗИЈЕ ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКОГ СМЕРА	44
ДОДАТНИ САДРЖАЈИ ИЗ ИСТОРИЈЕ НАРОДНОСТИ ЗА ГИМНАЗИЈЕ	47
НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)	53
ГЕОГРАФИЈА	
ПРОГРАМ ГЕОГРАФИЈЕ ЗА СВЕ ТИПОВЕ ГИМНАЗИЈЕ	63
НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)	75
МАТУРСКИ ИСПИТ	
САДРЖАЈ И НАЧИН ПОЛАГАЊА МАТУРСКОГ ИСПИТА У ГИМНАЗИЈИ	85
ПРАВИЛНИК О ВРСТИ СТРУЧНЕ СПРЕМЕ НАСТАВНИКА, СТРУЧНИХ САРАДНИКА И САРАДНИКА У НАСТАВИ У ГИМНАЗИЈИ	93

У средњим школама се примењује већи број подзаконских аката који су више пута мењани. Најпре су објављени пречишћени текстови основних подзаконских аката које примењују све стручне и уметничке школе. Оцењено је да ће објављивање пречишћених текстова олакшати њихову примену. Намера издавача је да се објављивањем пречишћених текстова основних подзаконских аката које примењују гимназије употпуни збирка школских прописа које би корисницима помогле да их тачно, лако и брзо примењују.

Правилник о наставном плану и програму за гимназију објављен је у „Службеном гласнику СРС – Просветном гласнику”, број 5/90. Овај подзаконски акт допуњаван је и мењан седам пута. Све измене и допуне објављене су у „Службеном гласнику РС – Просветном гласнику”, бр. 3/91, 3/92, 17/93, 2/94, 2/95, 8/95 и 23/97.

Други често примењиван подзаконски акт јесте **Правилник о врсти стручне спреме наставника, стручних сарадника и сарадника у настави у гимназији** који је објављен у „Службеном гласнику СРС – Просветном гласнику” број 5/90, а пет измена и допуна у „Службеном гласнику РС – Просветном гласнику”, бр. 5/91, 1/92, 3/94, 7/96 и 7/98.

Како је отежано примењивање подзаконских аката са великим бројем измена и допуна, приређивачи су за гимназије припремили пречишћене текстове:

– Правилника о наставном плану и програму за гимназију и

– Правилника о врсти стручне спреме наставника, стручних сарадника и сарадника у настави.

Пречишћени текстови ова два прописа припремљени су и објављени у десет публикација, и то:

1. Српски језик и књижевност (програми матерњег и нематерњег језика);

2. Језици и књижевности националних мањина (албански, мађарски, турски, русински, румунски, словачки и бугарски);

3. Страни језици (енглески, немачки, руски и француски, као први и други страни језик) и Латински језик;

4. Историја и Географија;

5. Устав и права грађана, Социологија, Психологија и Филозофија;

6. Хемија и Биологија;

7. Математика, Физика са астрономијом, Рачунарство и информатика;

8. Музичка култура, Ликовна култура и Физичко васпитање;

9. Факултативна настава;

10. Опште педагошко-дидактичко упутство и Основе програма васпитног рада.

Свака брошура, осим девете и десете, садржи: Правилник (нормативни део), програм предмета за општи тип гимназије, за друштвено-језички и природно-математички смер, програм матурског испита и Правилник о врсти стручне спреме наставника, стручних сарадника и сарадника у настави у гимназији.

У току припреме пречишћеног текста приређивачи су уочили неке пропусте и недоследности у изменама појединих делова Наставног плана и програма. Тако је, на пример, фонд часова у нормативном делу усаглашен са табелом Наставног плана, али није и у Наставном програму. Ради лакше примене стављене су назнаке испод фонда часова у Наставном програму.

Приређивачи

**ПРАВИЛНИК
О НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ
ЗА ГИМНАЗИЈУ**

ПРАВИЛНИК О НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ ЗА ГИМНАЗИЈУ*

Члан 1.

Овим правилником утврђује се наставни план и програм за гимназију општег типа и гимназије са друштвено-језичким и природно-математичким смером.

Наставни план и програм из става 1. овог члана саставни су део овог правилника.

I ПЛАН ОБРАЗОВАЊА ЗА ПРЕДМЕТЕ I РАЗРЕДА ГИМНАЗИЈЕ

Члан 2.

План образовања за предмете I разреда једнак је за гимназију општег типа и гимназију са друштвено-језичким, односно природно-математичким смером.

Члан 3.

Број часова наставе српског језика и књижевности износи по четири часа седмично са 148 часова годишње.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на језику народности, број часова српског језика и књижевности у I разреду износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

Члан 4.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на албанском, мађарском, румунском, бугарском, русинском, односно словачком језику, број часова наставе језика народности износи по четири часа седмично са 148 часова годишње.

Члан 5.

За први и други страни језик број часова наставе енглеског, француског, руског, односно немачког језика износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

* „Службени гласник СРС – Просветни гласник”, број 5/90 и „Службени гласник РС – Просветни гласник”, бр. 3/91, 3/92, 17/93, 2/94, 2/95, 8/95 и 23/97.

Члан 6.

Број часова наставе латинског језика у I разреду износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

Члан 7.

Број часова наставе историје износи по два часа седмично са 70* часова годишње.

Члан 8.

Број часова наставе географије износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

Члан 9.

Број часова биологије износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

Члан 10.

Број часова наставе математике износи по четири часа седмично са 148 часова годишње.

Члан 11.

Број часова наставе физике износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

Члан 12.

Број часова наставе хемије износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

Члан 13.

Број часова наставе рачунарства и информатике у I разреду за сва три типа гимназије износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

Члан 14.

Број часова наставе музичке културе износи по један час седмично са 37 часова годишње.

Члан 15.

Број часова наставе ликовне културе износи по један час седмично са 37 часова годишње.

Члан 16.

Број часова физичког васпитања износи по два часа седмично са 74 часа годишње.

---

* Број „70” у овом члану пропустом у поступку измена Правилника није усаглашен са бројем „74”, а који је приказан и садржан у табели Наставног плана и у складу је са бројем од 37 радних недеља у I разреду.

Члан 17.

Програми образовања за предмете из чл. 3. до 16. овог правилника саставни су део овог правилника.

II ПЛАН ОБРАЗОВАЊА ЗА ПРЕДМЕТЕ II, III И IV РАЗРЕДА ГИМНАЗИЈЕ ОПШТЕГ ТИПА

Члан 18.

Број часова наставе српског језика и књижевности у II разреду износи по четири часа седмично са 140 часова годишње, у III разреду по четири часа седмично са 144 часа годишње и IV разреду по четири часа седмично са 128 часова годишње.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на језику народности, број часова наставе српског језика и књижевности у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду са два часа седмично по 64 часа годишње.

Члан 19.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на албанском, мађарском, румунском, бугарском, русинском, односно словачком језику број часова наставе језика народности износи у II разреду по четири часа седмично са 140 часова годишње, у III разреду по четири часа седмично са 144 часа годишње, у IV разреду по четири часа седмично са 128 часова годишње.

Члан 20.

За први страни језик број часова наставе енглеског, француског, руског, односно немачког језика у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по четири часа седмично са 144 часа годишње и IV разреду по три часа седмично са 96 часова годишње.

За други страни језик броја часова наставе енглеског, француског, руског, односно немачког језика у II износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 21.

Број часова наставе латинског језика у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње.

Члан 22.

Број часова наставе устава и права грађана у IV разреду износи по један час седмично са 32 часа годишње.

Члан 23.

Број часова наставе социологије у IV разреду износи по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 24.

Број часова наставе психологије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње.

Члан 25.

Број часова наставе филозофије у III разреду износи по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду по три часа седмично са 96 часова годишње.

Члан 26.

Број часова наставе историје у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње, у IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 27.

Број часова наставе географије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње и III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње.

Члан 28.

Број часова наставе биологије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 29.

Број часова наставе математике у II разреду износи по четири часа седмично са 140 часова годишње, у III разреду по четири часа седмично са 144 часа годишње и IV разреду по четири часа седмично са 128 часова годишње.

Члан 30.

Број часова наставе физике у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по три часа седмично са 108 часова годишње и у IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 31.

Број часова наставе хемије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 32.

Број часова наставе музичке културе у II разреду износи по један час седмично са 35 часова годишње.

Члан 33.

Број часова наставе ликовне културе у II разреду износи по један час седмично са 35 часова годишње.

Члан 34.

Број часова физичког васпитања у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 35.

Број часова наставе рачунарства и информатике у II разреду износи 60 часова вежби годишње.

III ПЛАН ОБРАЗОВАЊА ЗА ПРЕДМЕТЕ II, III И IV РАЗРЕДА ГИМНАЗИЈЕ СА ДРУШТВЕНО-ЈЕЗИЧКИМ СМЕРОМ

Члан 36.

Број часова наставе српског језика и књижевности у II разреду износи по четири часа седмично са 140 часова годишње, у III разреду по пет часова седмично са 180 часова годишње и IV разреду по пет часова седмично са 160 часова годишње.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на језику народности, број часова наставе српског језика и књижевности у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду са два часа седмично по 64 часа годишње.

Члан 37.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на албанском, мађарском, румунском, бугарском, русинском, односно словачком језику број часова наставе језика народности износи у II разреду по четири часа седмично са 148 часова* годишње, у III разреду по пет часова седмично са 180 часова годишње и IV разреду по пет часова седмично са 160 часова годишње.

Члан 38.

За први страни језик број часова наставе енглеског, француског, руског, односно немачког језика у II разреду износи по три часа седмично са 105 часова годишње, у III разреду по пет часова седмично са 180 часова годишње и IV разреду по четири часа седмично са 128 часова годишње.

За други страни језик број часова наставе енглеског, француског, руског, односно немачког језика у II износи по два часа седмично са 70

* Број „148” у овом члану пропустом у поступку измена Правилника није усаглашен са бројем „140”, а који је приказан у табели Наставног плана и у складу је са бројем од 35 радних недеља у II разреду.

часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 39.

Број часова наставе латинског језика у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње.

Члан 40.

Број часова наставе устава и права грађана у IV разреду износи по један час седмично са 32 часа годишње.

Члан 41.

Број часова наставе социологије у IV разреду износи по три часа седмично са 96 часова годишње.

Члан 42.

Број часова наставе психологије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње.

Члан 43.

Број часова наставе филозофије у III разреду износи по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду по три часа седмично са 96 часова годишње.

Члан 44.

Број часова наставе историје у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по три часа седмично са 108 часова годишње и IV разреду по три часа седмично са 96 часова годишње.

Члан 45.

Број часова наставе географије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, и III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње.

Члан 46.

Број часова наставе биологије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње и у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње.

Члан 47.

Број часова наставе математике у II разреду износи по три часа седмично са 105 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 48.

Број часова наставе физике у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 49.

Број часова наставе хемије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње.

Члан 50.

Број часова наставе музичке културе у II разреду износи по један час седмично са 35 часова годишње, у III разреду по један час седмично са 36 часова годишње и IV разреду по један час седмично са 32 часа годишње.

Члан 51.

Број часова наставе ликовне културе у II разреду износи по један час седмично са 35 часова годишње, у III разреду по један час седмично са 36 часова годишње и IV разреду по један час седмично са 32 часа годишње.

Члан 52.

Број часова физичког васпитања у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 53.

Број часова наставе рачунарства и информатике у III разреду износи један час седмично са 36 часова годишње и 30 часова вежби.

IV ПЛАН ОБРАЗОВАЊА ЗА ПРЕДМЕТЕ II, III И IV РАЗРЕДА ГИМНАЗИЈЕ СА ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИМ СМЕРОМ

Члан 54.

Број часова наставе српског језика и књижевности у II разреду износи по три часа седмично са 105 часова годишње, у III разреду по три часа седмично са 108 часова годишње и IV разреду по четири часа седмично са 128 часова годишње.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на језику народности, број часова наставе српског језика и књижевности у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду са два часа седмично по 64 часа годишње.

Члан 55.

У гимназији у којој ученици стичу образовање на албанском, мађарском, румунском, бугарском, русинском, односно словачком језику

број часова nastave језика народности износи у II разреду по три часа седмично са 105 часова годишње, у III разреду по три часа седмично са 108 часова годишње и IV разреду по четири часа седмично са 128 часова годишње.

Члан 56.

За први страни језик број часова nastave енглеског, француског, руског, односно немачког језика у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

За други страни језик број часова nastave енглеског, француског, руског, односно немачког језика у II износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 57.

Број часова nastave устава и права грађана у IV разреду износи по један час седмично са 32 часа годишње.

Члан 58.

Број часова nastave социологије у IV разреду износи по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 59.

Број часова nastave психологије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње.

Члан 60.

Број часова nastave филозофије у III разреду износи по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 61.

Број часова nastave историје у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње.

Члан 62.

Број часова nastave географије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње и III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње.

Члан 63.

Број часова nastave биологије у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по три часа седмично са 108 часова годишње и IV разреду по три часа седмично са 96 часова годишње.

Члан 64.

Број часова наставе математике у II разреду износи по пет часова седмично са 175 часова годишње, у III разреду по пет часова седмично са 180 часова годишње и IV разреду по четири часа седмично са 128 часова годишње.

Члан 65.

Број часова наставе физике у II разреду износи по три часа седмично са 105 часова годишње, у III разреду по три часа седмично са 118 часова годишње и у IV разреду по пет часова седмично са 160 часова годишње.

Члан 66.

Број часова наставе хемије у II разреду износи по три часа седмично са 105 часова годишње, у III разреду по три часа седмично са 108 часова годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 67.

Број часова наставе музичке културе у II разреду износи по један час седмично са 35 часова годишње.

Члан 68.

Број часова наставе ликовне културе у II разреду износи по један час седмично са 35 часова годишње.

Члан 69.

Број часова физичког васпитања у II разреду износи по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и IV разреду по два часа седмично са 64 часа годишње.

Члан 70.

Број часова наставе рачунарства и информатике у IV разреду износи по један час седмично са 32 часа годишње и 30 часова вежби.

V ФАКУЛТАТИВНЕ АКТИВНОСТИ

1. Факултативне наставне активности

Члан 71.

Број часова наставе језика другог народа или народности са елементима националне културе у I разреду износи по два часа седмично са 74 часа годишње, у II разреду по два часа седмично са 70 часова годишње, у III разреду по два часа седмично са 72 часа годишње и у IV разреду по два часа седмично и 64 часа годишње.

Број часова наставе трећег страног језика има исти фонд и распоред као и језик из става 1. овог члана.

Члан 72.

Настава нацртне геометрије, астрономије, ликовне уметности, музичке уметности, социологије културе, развојне психологије, етике, сценске уметности, демографије, геологије, класичног грчког језика и опште лингвистике предвиђена је по два часа седмично са 70 часова годишње без одређења разреда.

Настава историје уметности и педагогије предвиђена је по четири часа седмично са 140 часова годишње без одређења разреда.

Члан 73.

Програм предмета из чл. 72. и 73.* овог правилника саставни је део овог правилника.

2. Факултативне ваннаставне активности

Члан 74.

Екскурзије ученика предвиђене су до три дана у сваком од четири разреда, стваралачке и слободне активности ученика од 30 до 60 часова у сваком разреду, хор са два часа недељно, а културна јавна делатност школе са два радна дана у школској години.

VI ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

Члан 75.

Осим наставе гимназије остварују додатни, допунски и припремни рад до 60 часова у сваком разреду, друштвено корисни рад од по два радна дана у сваком разреду и за рад са ученичком заједницом од 15 до 30 часова у сваком разреду.

VII ЗАВРШНА ОДРЕДБА

Члан 76.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Социјалистичке Републике Србије – Просветном гласнику”.

---

* Бројеви „72 и 73” у поступку измена Правилника нису исправљени на бр. „71 и 72” који се односе на факултативну наставу.

НАСТАВНИ ПЛАН

ГИМНАЗИЈА – ОПШТИ ТИП

Ред. број	I. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	ПРВИ РАЗРЕД				ДРУГИ РАЗРЕД				ТРЕЋИ РАЗРЕД				ЧЕТВРТИ РАЗРЕД				УКУПНО			
		разр. час. наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час. наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час. наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час. наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час. наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час. наст.		наст. у бло-ку год.		
		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње			
		Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В		
1.	а. Српски језик и књижевност б. _____ језик и књижевност*	4		148		4		140		4		144		4		128		16		560	
2.	Српски као нематерњи језик*	2*				2*				2*				2*				8*			
3.	Први страни језик	2		74		2		70		4		144		3		96		11		384	
4.	Други страни језик	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280	
5.	Латински језик	2		74		2		70		-				-				4		144	
6.	Устав и права грађана	-				-				-				1		32		1		32	
7.	Социологија	-				-				-				2		64		2		64	
8.	Психологија	-				2		70		-				-				2		70	
9.	Филозофија	-				-				2		72		3		96		5		168	
10.	Историја	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280	
11.	Географија	2		74		60		2		2		72		-				6		216	
12.	Биологија	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280	
13.	Математика	4		148		4		140		4		144		4		128		16		560	
14.	Физика	2		74		2		70		3		108		2		64		9		316	
15.	Хемија	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280	
16.	Рачунарство и информатика	1	1	37	37	-	-	-	-	60	1	36	30	-	1	32	30	3	1	105	157
17.	Музичка култура	1		37		1		35		-				-				2		72	
18.	Ликовна култура	1		37		1		35		-				-				2		72	
19.	Физичко васпитање	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280	
Укупно А:		29	1	1073		30	-	1050	60	30	1080	30	-	30	960	30	119	1	4163	157	
Укупно А:		30		1110		30		1110		30		1110		30		990		120		4320	

НАПОМЕНА: * За ученике који наставу слушају на једном од језика народности (Закон о средњој школи, члан 5).

НАСТАВНИ ПЛАН

ГИМНАЗИЈА – ДРУШТВЕНО-ЈЕЗИЧКИ СМЕР

Ред. број	I. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО				
		разр. час.		наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час.		наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час.		наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час.		наст.		наст. у бло-ку год.	разр. час.		наст.		наст. у бло-ку год.
		недељно	годишње	недељно	годишње		недељно	годишње	недељно	годишње		недељно	годишње	недељно	годишње		недељно	годишње	недељно	годишње						
		Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т
1.	а. Српски језик и књижевност б. _____ језик и књижевност*	4		148			4		140			5		180			5		160			18		628		
2.	Српски као нематерњи језик*	2*					2*					2*					2*					8*				
3.	Први страни језик	2		74			3		105			5		180			4		128			14		487		
4.	Други страни језик	2		74			2		70			2		72			2		64			8		280		
5.	Латински језик	2		74			2		70			-					-					4		144		
6.	Устав и права грађана	-					-					-					1		32			1		32		
7.	Социологија	-					-					-					3		96			3		96		
8.	Психологија	-					2		70			-					-					2		70		
9.	Филозофија	-					-					2		72			3		96			5		168		
10.	Историја	2		74			2		70			3		108			3		96			10		348		
11.	Географија	2		74			2		70			2		72			-					6		216		
12.	Биологија	2		74			2		70			2		72			-					6		216		
13.	Математика	4		148			3		105			2		72			2		64			11		389		
14.	Физика	2		74			2		70			2		72			2		64			8		280		
15.	Хемија	2		74			2		70			-					-					4		144		
16.	Рачунарство и информатика	1	1	37	37	-	-	-	60	-	1		36	30	-	1		32	30	-	3	1	105	157	-	
17.	Музичка култура	1		37			1		35			1		36			1		32			4		140		
18.	Ликовна култура	1		37			1		35			1		36			1		32			4		140		
19.	Физичко васпитање	2		74			2		70			2		72			2		64			8		280		
Укупно А:		29	1		37	-	30		1050	60	-	30		1080	30	-	30		960	30	-	119	1	4163	157	-
Укупно А:		30		1110			30		1110			30		1110			30		990			120		4320		

НАПОМЕНА: * За ученике који наставу слушају на једном од језика народности (Закон о средњој школи, члан 5).

НАСТАВНИ ПЛАН

ГИМНАЗИЈА – ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ СМЕР

Ред. број	I. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	ПРВИ РАЗРЕД				ДРУГИ РАЗРЕД				ТРЕЋИ РАЗРЕД				ЧЕТВРТИ РАЗРЕД				УКУПНО				
		разр. час. наст.		наст. у блоку год.	разр. час. наст.		наст. у блоку год.	разр. час. наст.		наст. у блоку год.	разр. час. наст.		наст. у блоку год.	разр. час. наст.		наст. у блоку год.	разр. час. наст.		наст. у блоку год.			
		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње		недељно	годишње				
Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В			
1.	а. Српски језик и књижевност б. _____ језик и књижевност*	4		148		3		105		3		108		4		128		14		489		
2.	Српски као нематерњи језик*	2*				2*				2*				2*				8*				
3.	Први страни језик	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280		
4.	Други страни језик	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280		
5.	Латински језик	2		74		–				–				–				2		74		
6.	Устав и права грађана	–				–				–				1		32		1		32		
7.	Социологија	–				–				–				2		64		2		64		
8.	Психологија	–				2		70		–				–				2		70		
9.	Филозофија	–				–				2		72		2		64		4		136		
10.	Историја	2		74		2		70		2		72		–				6		216		
11.	Географија	2		74		2		70		2		72		–				6		216		
12.	Биологија	2		74		2		70		3		108		3		96		10		348		
13.	Математика	4		148		5		175		5		180		4		128		18		631		
14.	Физика	2		74		3		105		3		108		5		160		13		447		
15.	Хемија	2		74		3		105		3		108		2		64		10		351		
16.	Рачунарство и информатика	1	1	37	37	–	–	–	60	–	1	36	30	–	1	32	30	3	1	105	157	–
17.	Музичка култура	1		37		1		35		–				–				2		72		
18.	Ликовна култура	1		37		1		35		–				–				2		72		
19.	Физичко васпитање	2		74		2		70		2		72		2		64		8		280		
Укупно А:		29	1		37	30		1050	60	–	30	1080	30	–	30	960	30	119	1	4163	157	–
Укупно А:		30			1110	30		1110	30		1110	30		30		990		120		4320		

НАПОМЕНА: * За ученике који наставу слушају на једном од језика народности (Закон о средњој школи, члан 5).

	I разред		II разред		III разред		IV разред		Укупно	
	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
II. ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТИ										
1. Језик другог народа или народности са елементима националне културе	2	74	2	70	2	72	2	64	8	280
2. Трећи страни језик	2	74	2	70	2	72	2	64	8	280
3. Нацртна геометрија									2	70
4. Астрономија									2	70
5. Ликовна уметност									4	140
6. Музичка уметност									2	70
7. Социологија културе									2	70
8. Историја уметности									4	140
9. Педагогија									2	70
10. Развојна психологија									2	70
11. Етика									2	70
12. Сценска уметност									2	70
13. Демографија									2	70
14. Геологија									2	70
15. Класични грчки језик									4	140
16. Општа лингвистика									2	70
17. Рачунарство и информатика									6	210

	I разред		II разред		III разред		IV разред		Укупно	
	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
III. ОБАВЕЗНЕ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ										
1. Друштвено-користан рад	2	радна дана	2	радна дана	2	радна дана	2	радна дана	8	радних дана
2. Додатни, допунски и припремни рад	до 60	часова	до 60	часова	до 60	часова	до 60	часова	до 2	часа недељно
3. Ученичка заједница	15–30	час.	15–30	час.	15–30	час.	15–30	час.	60–120	часова

	I разред		II разред		III разред		IV разред		Укупно	
	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
IV. ФАКУЛТАТИВНЕ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ										
1. Екскурзије	до 3	дана	до 3	дана	до 3	дана	до 3	дана		
2. Стваралачке и слободне активности ученика	30–60	час.	30–60	час.	30–60	час.	30–60	час.	120–240	час.
3. Хор				2 час. нед.						280 час.
4. Културна и јавна делатност школе				2 радна дана						

ОСТВАРИВАЊЕ ПЛАНА И ПРОГРАМА

1. Распоред радних недеља у току наставне године

Разред	Разредно- часовна настава	Настава вежби Рачунарство и информ- матика	Обавезне и факулта- тивне ван- наставне активности	Укупно радних недеља	Остали радни дани
I	37 недеља	–	2 недеље	39	
II	35 недеља	2 недеље	2 недеље	39	
III	36 недеља	1 недеља	2 недеље	39	
IV	32 недеље	1 недеља	2 недеље	35	4 недеље матура

2. Подела одељења на групе ученика

Вежбе из физике, хемије, биологије, а из рачунарства и информатике у блоку, остварују се у групама од 12 до 16 ученика.

Вежбе хора се остварују:

- а) по 1 час недељно по гласовним групама.
- б) по 2 часа недељно све гласовне групе заједно.

ИСТОРИЈА

ИСТОРИЈА*

(оба типа гимназије)

Циљ и задаци

Циљ наставе историје је да ученици овладају знањима о развоју људског друштва од најстаријих времена до савременог доба, како би у склопу наставе осталих предмета допринела развоју њихове стваралачке личности.

Задаци наставе историје су да ученици:

- овладају знањима о историјским појавама и процесима на садржајима о прошлости људског друштва и прошлости народа и народности Југославије;
- развијају критичку историјску свест и историјско мишљење као основу научног схватања развоја људског друштва;
- негују патриотско осећање на слободарским традицијама српског и осталих југословенских народа васпитавајући се у духу братства, јединства и међусобног уважавања;
- упознају историјски развој народности у духу јединства и заједништва и оданости Србији и Југославији;
- схвате значај одбране независности и интегритета Србије и Југославије као заједнице равноправних народа и народности;
- негују на историјским садржајима радно, морално и естетско васпитање.

I разред

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Увод

Историја као наука: однос према осталим друштвеним наукама, историја као наставни предмет, историјски извори, рачунање времена; периодизација историје. (2 + 1)

* Допуне и измене Програма за предмет Историја објављене су у „Службеном гласнику РС – Просветном гласнику”, бр. 3/91 и 3/92.

Првобитне људске заједнице

Развитак људског рода у палеолиту и неолиту; метално доба и распадање првобитних људских заједница, верске представе првобитних људи; праисторијска налазишта у Југославији. (2 + 1)

СТАРИ ВЕК

СТАРА ДРУШТВА И ДРЖАВЕ

Стари исток:

Развитак друштва и опште карактеристике држава на подручју Старог истока; Стари Египат; држава, друштво (слободни слојеви и робови). Религија (египатска, вавилонска, браманизам, будизам, хиндуизам, јудизам); култура (писма, зачеци науке, уметности, књижевности). (3 + 2)

Стари Грци:

Критско-микенски период: најстарија историја Грка (хомеровско доба); полиси и њихова друштвена структура (слободни слојеви и робови); колонизација; особеност уређења Атине и Спарте; грчко-персијски ратови; сукоб Атине и Спарте (пелопонески рат) и криза грчког полиса; привреда, религија, култура – филозофија и наука, књижевност, уметност. (7 + 3)

Хеленистичко доба:

Македонска освајања и хеленистичке монархије: хеленизам као симбиоза грчке и источњачке културе. (2 + 1)

Стари Рим:

Најстарија историја Рима (период краљева); завођење републике и политичке борбе патриција и плебејаца; римска освајања у Италији; пунски ратови, стварање светске робовласничке државе и њено уређење. Привреда у периоду Републике; класне и политичке борбе – реформе браће Грах и устанци робова; криза Републике – први и други тријумвират; Римска империја (државно уређење у доба принципата и домината); криза робовласничког друштва – колонат, римска религија, хришћанство, филозофско-теолошка учења (Библија); рана организација цркве, хришћанство као званична религија у Римском Царству, прве јереси – аријанство.

Напади варвара; подела Царства, сеоба народа; пад Западног Римског Царства. Балканске земље под римском влашћу – Илири, Трачани, Келти и Дачани.

Култура: грчки утицаји, наука (филозофија, историја) књижевност, уметност, римско право као највећи допринос Рима античкој култури. Остаци римских споменика у нашој земљи. (10 + 4)

СРЕДЊИ ВЕК

ДРУШТВО И ДРЖАВЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Велика сеоба народа и државе раног средњег века у Западној Европи (I–XI век)

Варварске државе на територији Западног Римског Царства; Франчка држава и зачеци феудализма у Западној Европи. Улога папства и цркве. Култура раног средњег века у Западној Европи (каролиншка ренесанса). (3+2).

Источна Европа од V од XII века

Византија – покушај учвршћења империје (Јустинијан I); специфичности друштвеног и државног уређења Византије; источно хришћанство и раскол цркве; култура Византије и утицај на православне народе; стари Словени и правци њихових сеоба, постанак државе код Западних и Источних Словена – Пољска, Чешка, Кијевска Русија. (4+2)

Исламски и арапски свет

Ислам, настајање исламске државе у Арабији, освајања и постанак Калифата: особености друштвеног и државног уређења, распад јединственог Калифата; арапско-исламска култура (наука, књижевност и уметност); утицај арапско-исламске културе на културу народа Европе. (2+1).

Јужни Словени и њихови суседи од VI до XII века

Насељавање Балканског полуострва, односи према суседима и староседеоцима; насељавање Бугара и Мађара; покрштавање Јужних Словена; друштвено раслојавање и појава првих држава – прве државе Јужних Словена, Србија, Зета, зачеци културе. (7+3).

Семинарска вежбања (радови) 2 часа.

Годишња систематизација 6 часова.

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ ИЗ ИСТОРИЈЕ НАРОДНОСТИ

I Школе на албанском наставном језику (3 наставне јединице)

1. Програмска теза „Илири, Трачани, Келти и Дачани” обрађује се у две наставне јединице.

2. Албанци у раном средњем веку: формирање албанског народа, византијска власт на територијама настањеним Албанцима.

Кнежевина Арберија (Арбанум) у XII веку.

II Школе на бугарском наставном језику (2 наставне јединице)

Бугари у раном средњем веку: Прабугари, насељавање и стварање бугарске државе; ширење државе и борбе са Византијом. Кристијанизација; Прво бугарско царство; пад Бугарске под византијску власт; култура у периоду Првог царства.

III Школе на мађарском наставном језику (2 наставне јединице)

Мађари у периоду раног феудализма: насељавање, однос према становништву у Панонској низији према суседима, примање хришћанства, формирање феудалних друштвених односа и државе, ширење државе у XI веку.

IV Школе на словачком наставном језику (1 наставна јединица)

Словаци у доба раног феудализма: насељавање Западних Словена, Самов племенски савез, Великоморавска држава и примање хришћанства, насељавање Мађара и пропаст Великоморавске; Словаци у Угарској.

V Школе на румунском наставном језику (2 наставне јединице)

Дакија: борбе са Римљанима и освајање Дакије.

Настанак и развој првих румунских држава – рани средњи век.

VI Школе на русинском наставном језику (1 наставна јединица)

Прикарпатије у периоду раног феудализма: насељавање Словенаца у Прикарпатију.

VII Школе на турском наставном језику (3 наставне јединице)

1. Постојбина Турака, сеобе и прве државе: постојбина Турака; узроци, правци и последице сеобе; Хунско-турска држава; сеоба Хуна у Европи (Западни Хуни); цивилизација и култура у средњој Азији.

2. Турци у раном средњем веку: Göktürki Uygurska држава (Држава Гоктурка и Ујгур) сеоба турских племена према Европи; друштвено-економски односи; државно уређење и култура Турака у раном средњем веку; прве муслиманске државе Карахан и Газнелија; културе и цивилизација Турака после примања ислама.

Општи тип

II разред

(2 часа недељно, 74* часа годишње)

*Број 74 пропустом у поступку измена Правилника није усаглашен са бројем 70 у члану 26. Правилника. Примењује се број 70 зато што је Наставни програм саставни део Правилника. Због тога се и број часова по областима у оквиру садржаја програма сразмерно умањује.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЕВРОПА ОД XI ДО XV ВЕКА

Привреда друштва и држава у Западној Европи од XI до XV века. Успон европске привреде – јачање производних снага, настајање градова и развој градске привреде, положај и уређење градова. Улога католичке цркве и крсташки ратови као верски војни и колонизациони походи. (4+2)

Успон западноевропских монархија. Окупљање и снажење Француске; Француска као водећа европска сила, стогодишњи рат и уједињење Француске, Енглеска – промене норманским освајањем, „Велика повеља слобода” и настанак парламента, Немачка „Свето римско царство” борба царства и папства, борбе Хоенштауфоваца за превласт у Италији, јачање кнежевске власти у XIV и XV веку. (4+2)

Византија од XI до XV века: јачање државе у доба Комнина, распоред државе после IV крсташког рата; обнова Византије и њено слабљење у XIV и XV веку, верски утицај Византије на суседне народе – организација цркве; Цариградска патријаршија и њена улога у православном свету и однос са осталим аутокефалним православним црквама; култура – „ренесанса Палеолога”. (3+2)

Западни и источни Словени у позном средњем веку. Сталешка монархија у Чешкој – проглашење краљевства, Чешка као водећа – слабљење државе (деоне кнежевине), обнова краљевске власти, уједињење Пољске и Литве и изградња сталешке државе. Русија – деоне кнежевине кијевске Русије, татарски јарам, Московска кнежевина, окупљање руских земаља, особености друштвеног и државног уређења. (3+2)

Друштвени покрети у Западној Европи од XI до XV века. Јереси, инквизиција и просјачки редови; сељачки устанци у Француској и Енглеској; класне борбе у градовима, устанак чомпа у Фиренци. (2+1)

Западноевропска култура од XI до XV века. Ритерска и градска култура; школе и универзитети – схоластика, уметност романике и готике, нове појаве у књижевности – Данте. (2+1)

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ НАРОДИ И ЊИХОВИ СУСЕДИ ОД XII ДО XV ВЕКА

Осамостаљивање и успон српске државе. Извојевање независности (Немања); одбрана Немањина наслеђа (Стеван Првовенчани), добијање црквене самосталности (св. Сава), Србија као велика сила на Балкану – Урош I, Милутинова освајања, Стеван Дечански и битка код Велбужда, Душанова освајања, проглашење патријаршије и царства. Унутрашњи развој Србије – развој пољопривреде, рударства и градске привреде, друштво и државна управа, Душанов законик. Култура Немањинке епохе – књижевност, архитектура, сликарство. (7+4)

Изграђивање босанске феудалне државе. Настанак државе и борбе за очување независности; Црква босанска и борбе са Угарском; успон Босне (Стјепан II и Твртко I), освајање и проглашење краљевства, особености културе. (2+1)

Дубровник у средњем веку. Настанак града и његов успон, привреда и друштвени односи, државно уређење, односи са великим силама и суседима. Значај Дубровника у привреди и култури Јужних Словена. (2+1)

Бугари, Албанци и Румуни од XI до XV века

Друго царство у Бугарској; успон у доба Јована Асена II: слабљење Бугарске у доба Шишмановића; Влашка и Молдавија – феудализација и стварање државе; односи са Угарском; Албанци под византијском, анжујском и српском влашћу. (3+2)

Јужни Словени и њихови суседи у доба османлијског надирања (XIV до XV века)

Турци Османлије и њихова освајања у XIV и XV веку. Појава Османлија на Балкану; прва освајања – маричка и косовска битка; пад Бугарске; Српска деспотовина за време владавине Лазаревића и Бранковића; Босна после смрти Твртка I; Зета за време Балшића и Црнојевића; пад Србије, Босне, Херцеговине и Зете под Османлијску власт; борба Албанаца против Турака (у XV веку); надирање Османлија у Хрватску и Угарску – Крбавска и Мохачка битка; Влашка и Молдавија у борби против Османлија. (7+4)

Семинари 2 часа.

Годишња систематизација градива 4 часа.

III разред

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

НОВИ ВЕК

СВЕТ ОД КРАЈА XV ДО КРАЈА XVIII ВЕКА

Велика географска открића и почеци колонијалних освајања

Техничка открића у XV веку, откриће Америке и поморског пута за Индију. Шпанија и Португалија као државе колонизатори новооткривених земаља. Значај великих географских открића за привредни и друштвени развој света. (2+1)

Зачеци капиталистичке привреде у оквирима феудалног друштва

Развој производње и трговине у XV и XVI веку – мануфактура и проширење тржишта, првобитна акумулација капитала, увлачење села у робне односе уз преовладавање феудалног карактера аграрне привреде; друштвене последице развитка робноновчаних односа. (2+1)

Хуманизам и ренесанса

Зачеци хуманизма и ренесансе у Италији; друштвено-економске основе нове културе. Главна подручја ренесансне културе и њени најистакнутији представници. Нове појаве у јавном и приватном животу. (2+1)

Реформација и контрареформација

Верски, друштвени и политички карактер реформационог покрета; варијанте реформационог покрета. Католичка реакција и њени резултати. (2+1)

Апсолутне феудалне монархије XVI–XVIII века

Шпанија и низоземска револуција; Француска – апсолутизам (Ришеље); меркантилизам (Колбер), освајање (Луј XIV), Русија – апсолути-

зам и освајање на истоку (Иван IV), сељачки устанци и Шведско-пољска интервенција. Енглеска – развитак капиталистичке привреде, реформација и апсолутизам Тјудора; енглеска револуција, рестаурација и славна револуција. (4+2)

Епоха просвећености у Европи

Даљи развитак капиталистичке привреде. Просвећени апсолутизам у Русији (Петар I и Катарина), Пруској (Фридрих II) и Аустрији (Јосиф II). Реформе у области државе и права. Култура просветитељске епохе (филозофија). (3+2)

Јужнословенски народи и њихови суседи од почетка XVI до краја XVIII века

Јужнословенски народи и њихови суседи у оквиру Османлијског царства – државно и друштвено уређење Османлијске царевине (спахијски систем), миграција становништва, опадање привреде. Исламизација, Пећка патријаршија, њен однос према отоманској власти и Цариградској патријаршији и улога у историји српског народа, аутономија Црне Горе; читлучки систем и погоршање положаја раје, облици отпора српских и других наших народа и њихових суседа османлијској власти (хајдуци, ускоци, устаници). Јужнословенски народи у оквиру Аустрије (Хабсбуршке монархије) и Млетачке републике – Срби у Угарској и аутономија Карловачке Митрополије; положај Хрватске – сељачка буна Матије Гупца, завера Зринског и Франкопана; ратови хришћанских сила са Османлијском државом и учешће српског и осталих наших народа у њима. Дубровник и Млетачка Далмација XVI–XVIII века. Култура јужнословенских народа XVI–XVIII века – хуманизам и ренесанса у приморским градовима; црквена књижевност код Срба, барок у књижевности и уметности. Патријархална култура и народна књижевност Југословенских народа. (8+4)

СВЕТ ОД КРАЈА XVIII ДО СРЕДИНЕ XIX ВЕКА

Индустријска револуција у Енглеској

Техничка открића у XVIII веку; проналазак парне машине и развој фабричке индустрије; промене у структури друштва, економски либерализам. (2+1)

Револуције XVIII века и промене у привреди и друштву почетком XIX века

Рат за независност северноамеричких колонија и проглашење независности САД. Француска уочи револуције. Велика француска револуција – владавина крупне буржоазије, јакобинска диктатура, термидорска владавина и директоријум. Светскоисторијски значај француске револуције. Наполеонова владавина и његова освајачка политика. Бечки конгрес и политика Свете алијансе.

Основне карактеристике грађанске државе и права. Индустијска револуција на континенту и прве класне борбе буржоазије и пролетаријата; утопијски социјализам; устанци радника (лионски, шлески), чартистички покрет у Енглеској; делатност Маркса и Енгелса четрдесетих година XIX века (Комунистички манифест). (5+3)

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ НАРОДИ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Ослободилачка борба српског народа против Османлијског царства

Београдски пашалук крајем XVIII века. Први српски устанак – устаничке борбе у 1804–1813, организација устаничке државе. Велике силе према устанку, Букурешки мир и слом устанка. Други српски устанак и борба за аутономију – устаничке борбе 1815, споразум Милош – Марашлија, дипломатска активност за добијање аутономије, хатишерифи од 1830. и 1833. апсолутизам кнеза Милоша и борба за устав; уставобранитељска владавина – привредни развитак, развој права и државних устанака. Стварање државе у Црној Гори (Петар I, Петар II, Данило), борбе за Османлијским царством и разграничење. (7+4)

Народни препороди у јужнословенским земљама

Државно-правни, друштвени и политички положај наших народа и њихових суседа у Аустрији; препороди као грађански национални покрети; аутономија Карловачке митрополије и национални покрет Срба у Угарској и Хрватској. (4+2)

Револуција 1848/49. године

Револуција 1848/49. у Француској, Немачкој и Италији, национално питање у Аустрији и револуционални покрет потчињених народа Аустрије; Срби, Хрвати и српски народ на просторима Војне крајине и цивилне Хрватске и Славоније, Срби у Далмацији од XVI до XVIII века, Босански пашалук XVI до XVIII века.

Резултати револуције. (3+2)

Семинари – 2 часа

Годишња систематизација – 2 часа.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СВЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Велике силе и промене у привреди и друштву Европе

Друго царство у Француској; уједињење Италије; уједињење Немачке. Појачање неравномерности у привредном развоју држава и региона; формирање светског тржишта; концентрација производње и

капитала и развој монопола. Међународни односи од 1870. до 1914. Појачање супротности између великих сила; подела колонија у Азији и Африци; трка у наоружању; формирање блокова сила (Централне силе, Антанта); међународне кризе и први империјалистички ратови. Раднички покрет, Прва интернационала и Париска комуна. Формирање социјалдемократских партија; Друга интернационала. (4+2)

СРБИЈА, ЦРНА ГОРА И ЊИХОВИ СУСЕДИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Србија од 1858. до 1914.

Друга влада Милоша и Михаила – активна национална политика, добијање градова. Привредни развитак 70 година XIX века; делатност Светозара Марковића; ослободилачки ратови 1876–1878; апсолутистичка политика Милана Обреновића; формирање политичких странака; мајски преврат и режим парламентаризма. (3+1)

Црна Гора 1860–1914.

Ратови са Турцима 1862. и 1876–1878.; економске и друштвене промене крајем XIX века и апсолутизам кнеза Николе. Устав и политичке борбе. Проглашење краљевине. (1)

Срби у Аустро-Угарској и другој половини XIX и почетком XX века

Економске, друштвене и политичке прилике у Аустро-Угарској 1848–1914; Срби у Угарској – политичке борбе за аутономију. Милетићев покрет и формирање странака, црквено-народни сабори; сарадња народности Угарске; положај Срба у Војној крајини (Кордун, Банија, Лика, Книнска крајина и Далмација), цивилној Хрватској и Славонији; Босна и Херцеговина – крај османлијске владавине, аустроугарска окупација, анексија, националне борбе, Млада Босна (4+2)

Срби у старој Србији – Косовски вилајет под Османлијском влашћу крајем XIX и почетком XX века

Османлијски феудални систем у старој Србији – Косовски вилајет – Рашка област, национално угњетавање. Положај Словена у Македонији.

Балкански ратови

Балкански савез. I балкански рат и крај османлијске власти над балканским народом. II балкански рат, историјски значај балканских ратова. (2)

Раднички покрет у Србији и Црној Гори до 1914. године

Утицај капиталистичког развитка на раднички покрет у Србији и Црној Гори, прве радничке организације; Социјалдемократска партија Србије и њен значај. Остале политичке партије и странке у Србији, њихова улога и значај у политичком животу Србије.

САВРЕМЕНО ДОБА

Први светски рат и револуција у Русији

Заостравање односа између Централних сила и Антанте; напад Аустро-Угарске на Србију и прерастање рата у светски сукоб; главни фронтови и најкрупније операције 1914–1918. Србија и Црна Гора у I светском рату, Церска, Колубарска и Мојковачка битка. Солунски фронт; положај наших народа у Аустро-Угарској за време рата; рад на уједињењу Јужних Словена; победа Антанте; стварање Краљевине СХС; Версајски мир. Друштвени, национални и политички односи у Царевини Русији пред I светски рат; фебруарска револуција; октобарска социјалистичка револуција; утицај октобарске револуције на револуцио-нарно врење у другим земљама, значај октобарске револуције. (5+2)

Свет између два светска рата

Версајски мировни систем и економске кризе; криза грађанске демократије и појава фашизма; СССР између два рата; међународни раднички покрет (Коминтерна и Социјалистичка интернационала); фашистичке агресије до почетка II светског рата (3+1)

Југославија од 1918. до 1941.

Конституисање Краљевине СХС и Видовдански устав; економски и културни развој и национални проблеми, политичке странке и страначке борбе. Шестојануарска диктатура и Устав од 1931. Спољна политика за владе краља Александра; убиство краља Александра и намеснички режим кнеза Павла Карађорђевића – влада Милана Стојадиновића, стварање Бановине Хрватске и влада Цветковић – Мачек; спољна политика Намесништва. (4+2)

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ, НОР И РЕВОЛУЦИЈА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Почетак II светског рата (1939–1941) и припрема НОР-а у Југославији

Напад на Пољску и почетак II светског рата, подела Пољске; окупација земаља северозападне Европе и слом Француске; проширење тројног пакта; 25. и 27. март у Југославији, напад на Југославију, окупација и подела; терор окупатора и квислиншки режими. НДХ и политика геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима. КПЈ у припреми оружаног устанка. (2)

Други светски рат, НОР у Југославији 1941. године

Напад на СССР и стварање антихитлеровске коалиције; устанци југословенских народа, стварање ослобођених територија; борбе на источном фронту 1941. године; борбе у северној Африци 1941. године; Ужичка република и стварање народноослободилачких одбора, борбе у западној Србији у јесен 1941. године; политика емигрантских влада пре-

ма народноослободилачком покрету и покрет Драже Михаиловића; борба против окупатора и ширење НОР-а у Југославији. (2+1)

Проширење антихитлеровске коалиције и НОР у 1942. години

Улазак САД у рат и даље јачање антифашистичке коалиције пролетерске бригаде и борбе у источној Босни почетком 1942. – Игмански марш; тзв. лева скретања у НОБ, фочански период НОР-а: борбе у пролеће 1942. године, поход у Босанску крајину; битка на Козари; Јасеновац, масовна гробница Срба; борбе на источном фронту и у северној Африци 1942. године; народноослободилачки рат крајем 1942. године; Прво заседање АВНОЈ-а. (2+1)

Успеси антихитлеровске коалиције и НОР у Југославији у 1943. години

Рат на источном фронту почетком 1943. године – Стаљинградска битка и напредовање Црвене армије; победа савезника у Африци; народноослободилачки рат 1943. године – битка за рањенике и борбе на Сутјесци; капитулација Италије и јачање народноослободилачког покрета, Друго заседање АВНОЈ-а; Техеранска конференција. (2)

Порази Немачке на савезничким фронтовима и НОР Југославије у 1944. години

Борбе савезника почетком 1944. године; НОР почетком 1944; Десант на Дрвар; Споразум Тито – Шубашић; отварање фронта на Западу и ослобођење Француске; улазак Црвене армије у Пољску, Чехословачку, Румунију и Бугарску; офанзива народноослободилачке војске у Србији; сусрет НОВ са Црвеном армијом; ослобођење Македоније, Косова, Србије, Војводине и Црне Горе. Учешће народности Југославије у НОР-у. (2+1)

Крај II светског рата и победа НОР у Југославији

Борба НОР крајем 1944. године и почетком 1945. године – сремски фронт; офанзива савезника у пролеће 1945. године; пробој сремског фронта и ослобођење Југославије; капитулација Немачке и Јапана; карактер II светског рата; карактер и особености револуције у Југославији; допринос Југославије борби антихитлеровске коалиције. (1+1)

СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Промене у капиталистичкој привреди и друштву после Другог светског рата. Нове социјалистичке земље. Организација уједињених нација и њена улога у очувању мира. Нестајање колонијалног система и појава нових држава у Азији и Африци. Супротности између великих сила и формирање блокова. Улога несврстаних земаља у међународним односима. Савремена криза и промене у земљама реалног социјализма. (2+1)

ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Конечно конституисање Југославије – Треће заседање АВНОЈ-а, проглашење Републике и Устав од 1946.; аграрна реформа и национализација, обнова привреде, први петогодишњи план. Спољна политика Југославије до 1948. Резолуција Информбиороа и отпор Југославије СССР-у и његовим савезницима. Репресија према присталицама Информбиороа и другим противницима поретка. Покушај колективизације пољопривреде и напуштање репресивне политике према сељаштву. Завођење самоуправљања и привредни успон. Покушај привредне реформе на тржишним принципима. Политика несврстаности и запостављање европске компоненте у спољној политици СФРЈ. Унутрашња превирања и појава национализма; договорна економија и дезинтеграција Југославије (Устав од 1974). Дезинтеграција Србије по Уставу од 1974. године аутономаштво у Војводини и албански сепаратизам на Косову; савремена општа криза југословенског друштва и мере за њено превазилажење; успостављање државности Србије. Развој образовања, науке, културе, уметности, здравства у Југославији после II светског рата. (3+1)

Семинари – 2 часа

Друштвено-језички смер

II разред

(2 часа недељно, 74* часа годишње)

*Број 74 пропустом у поступку измена Правилника није усаглашен са бројем 70 у члану 44. Правилника. Примењује се број 70 зато што је Наставни програм саставни део Правилника. Због тога се и број часова по областима у оквиру садржаја програма сразмерно умањује.

Програм је идентичан са програмом II разреда општег типа.

III разред

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

НОВИ ВЕК

СВЕТ ОД КРАЈА XV ДО КРАЈА XVIII ВЕКА

Велика географска открића и почеци европског колонијализма. Предуслови открића, прва географска открића, открића Америке и поморског пута за Индију; значај открића за развој света, почеци колонијализма. (2+1)

Почеци модерне културе у Западној Европи. Италија домовина нове културе, хуманизам, ренесанса у уметности и књижевности, успон науке и филозофије, ширење хуманизма и ренесансе у осталим европским земљама. (2+1)

Реформација и католичка реакција. Друштвени и верски предуслови реформације, Лутерова реформа, немачки сељачки рат, ширење реформације, католичка реакција. (2+1)

Прве буржоаске револуције. Католичка и апсолутистичка Шпанија и њена управа у Низоземској; револуција у Низоземској и стварање Холандије; апсолутизам Тјудора у Енглеској, револуција, република и протекторат, рестаурација и „славна револуција”. (3+2)

Апсолутистичке монархије у Европи од XVI до XVIII века. Апсолутизам у Француској – Ришеље, Луј XIV; самодржавље у Русији; просвећени апсолутизам Петра I и Катарине II; Пруска – просвећени апсолутизам Фридриха II. (5+3)

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ НАРОДИ ПОД СТРАНОМ ВЛАШЋУ ОД XVI ДО XVIII ВЕКА

Јужнословенски народ под османлијском влашћу. Друштвено и државно уређење Османлијске царевине; положај потчињеног становништва, улога Пећке патријаршије у историји српског народа; почеци опадања Османлијске државе и облици отпора покороног становништва – хајдуци, ускоци, устаници; ратови Турске са хришћанским силама и учешће српског и осталих наших народа. Културне прилике под османлијском влашћу. (8+4)

Јужнословенски народи у оквиру Хабсбуршке монархије. Државно уређење Аустрије; сеобе Срба и положај српског народа у Угарској и Хрватској, улога Карловачке митрополије у историји српског народа; Војна крајина и њена улога, сељачка буна Матије Гупца, учвршћивање хабсбуршког апсолутизма и завера угарских и хрватских великана. Јужнословенски народи под режимом просвећеног апсолутизма (Марија Терезија и Јосиф II). (6+3)

Дубровник и Млетачка Далмација. Политички положај и привредни успон Дубровника, велики земљотрес и почеци слабљења Дубровника; Млетачка управа у Далмацији и Боки. Ренесансна култура у Дубровнику и Далмацији и положај Срба под млетачком влашћу. (2+1)

Свет крајем XVIII и почетком XIX века

Индустријска револуција. Предуслови за индустријску револуцију у Енглеској, привредне и друштвене последице револуције, економски либерализам. (2+1)

Револуције крајем XVIII века. Рат за независност енглеских колонија у Северној Америци и стварање САД. Велика Француска револуција – стање уочи револуције, сазив скупштине сталежа, владавина крупне буржоазије, Устав од 1791; јакобинска диктатура и њен крах; светско-историјски значај буржоаских револуција крајем XVIII века. (4+2)

Европа после велике Француске револуције. Директориј, Конзулство и Царство у Француској, Наполеонова освајачка политика и њен слом; Бечки конгрес и прилике у свету после Наполеонових ратова; Света алијанса и револуционарни покрети у Европи. (4+2)

Зачети радничког и социјалистичког покрета у Европи. Супротности грађанског друштва у првој половини XIX века; прва социјалистичка учења („утопијски социјализам”) устанци радника и чартистички покрет

у Енглеској; учење Карла Маркса и Фридриха Енгелса; Манифест комунистичке партије. (3+2)

Јужнословенски народи и њихови суседи у првој половини XIX века

Борба Јужних Словена и њихових суседа против османлијске власти. Опште прилике у Османлијској царевини крајем XVIII и почетком XIX века: Први српски устанак – покушај реформи у Београдском пашалуку, дахијска управа; буна на дахије и прерастање у устанак против турске власти, устанички успеси 1806. (Мишар и Делиград), руско-српска војна сарадња 1806–1812; уређење устаничке државе, слом устанка; Други српски устанак и борбе за аутономију; Хатишерифи од 1830. и 1833; владавина Милоша Обреновића – јачање државности, привредни и друштвени развој, Сретењски устав; уставобранитељи и изградња српске националне државе; културни препород Србије у првој половини XIX века; стварање државе у Црној Гори, Петар I, Петар II Данило; Босна и Херцеговина у првој половини XIX века; народни препород Бугара; положај Влашке и Молдавије крајем XVIII и у првој половини XIX века. (12+6)

Национални покрети југословенских народа и њихових суседа у Хабсбуршкој монархији у првој половини XIX века. Опште прилике у Хабсбуршкој монархији и положај народа; Срби у Јужној Угарској у првој половини XIX века; национални покрет Мађара; Илирски покрет код Хрвата. (5+3)

Револуције 1848/49. године и јужнословенски народи. Опште прилике у Европи уочи револуције; револуција 1848. у Француској, Немачкој и Аустрији. Српски народ на просторима Војне крајине и цивилне Хрватске и Славоније, Срби у Далмацији од XVI до XVIII века, Босански пашалук од XVI до XVIII века. (4+2)

Семинари – 3 часа

Годишња систематизација градива – 7 часова.

IV разред

(3 часа недељно, 96 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Свет у другој половини XIX и почетком XX века

Промене у привреди и друштву у другој половини XIX и почетком XX века. Индустијски развој у европским државама и САД; промене у привреди и друштву крајем XIX века – друга индустријска револуција (напредак у науци и техници); развој светског тржишта, финансијски капитал и монополи. (2+1)

Европске земље и САД у другој половини XIX и почетком XX века. Француска друго царство, привредни и друштвени развој. Русија – улога у међународним односима, реформе у 1861, индустријски развој, револуција 1905. Грађански рат у САД; уједињење Немачке; уједињење Италије. (3+2)

Међународни односи крајем XIX и почетком XX века. Промене у политици великих сила, подела колонија у Азији и Африци, формирање блокова великих сила; међународне кризе и империјалистички ратови. (1)

Раднички покрет у другој половини XIX и почетком XX века. Прво међународно удружење радника; Париска комуна, друго међународно удружење радника, успех радника мирним методама политичке борбе. (1+1)

Култура у XIX и почетком XX века. Развитак природних наука и њихова примена у техници; књижевност – романтизам, реализам и модерни правци у ликовним уметностима; филозофија и друштвене науке. (2+1)

Србија, Црна Гора и њихови суседи у другој половини XIX и почетком XX века

Србија у другој половини XIX и почетком XX века. Крај уставобранитељске владавине и друга владавина Милоша и Михајла Обреновића; ослободилачки ратови 1876–1878. Берлински конгрес – стицање независности и проглашење Краљевине, привредни развитак крајем XIX века; оснивање странака и политичке борбе са режимом краља Милана; Тимочка буна и српско-бугарски рат; Устав од 1878, режим Александра Обреновића и мајски преврат; завођење режима грађанског парламентаризма; царински рат; анексиона криза. (4+2)

Црна Гора у другој половини XIX и почетком XX века. Ратови за ослобођење и признање независности; привредни развој и даља изградња државе; доношење устава и политичке борбе; проглашење Краљевине. (2+1)

Балкански ратови. Супротности између балканских држава; Балкански савез, I балкански рат и победа српске и црногорске војске; II балкански рат; историјски значај балканских ратова. (2+1)

Јужнословенски народи и њихови суседи у Аустро-Угарској у другој половини XIX и почетком XX века. Срби у Јужној Угарској 1849–1914 – укидање српске Војводине; Милетићев покрет, политичке странке и црквено-народни сабори; народности Угарске према политици мађарске владе; положај Срба у Војној крајини (Кордун, Банија, Лика, Книнска крајина и Далмација), цивилној Хрватској и Славонији, хрватско-српска коалиција. Босна и Херцеговина под аустроугарском управом – окупаторски режим: привредни развој и друштвени односи, отпор режиму окупације, анексија и Млада Босна. (5+2)

Османлијски феудални систем у старој Србији – Косовски вилајет – Рашка област, национално угњетавање. Положај Словена у Македонији. Албанци у XIX и почетком XX века. (2+1)

Бугари и Румуни у XIX и почетком XX века. Народни препород, оснивање егзархије, ослобођење Бугарске и њен развој; политика према суседима (претензија на Македонију); уједињење Влашке и Молдавије и развој румунске државе после стицања независности. (1)

Раднички покрет у југословенским земљама крајем XIX и почетком XX века. Прве радничке организације; оснивање и рад социјалдемократских партија и њихова улога у политичком животу наших народа. Улога и значај осталих политичких странака у Србији. (2+1)

САВРЕМЕНО ДОБА

Први светски рат

Заоштравање односа између Централних сила и Антанте; напад Аустро-Угарске на Србију и прерастање рата у светски сукоб; главни фронтови и најкрупније операције 1914–1918. Србија и Црна Гора у I светском рату (Церска, Колубарска и Мојковачка битка; Солунски фронт) положај Срба и других народа у Аустро-Угарској за време рата; рад на уједињењу Јужних Словена; победа Антанте; стварање Краљевине СХС; Версајски мир. (5+2)

Социјалистичка револуција у Русији

Национални, друштвени и политички односи у Царевини Русији пред I светски рат; народи Русије у рату, револуционарно расположење и бољшевици; фебруарска револуција; Октобарска социјалистичка револуција; грађански рат и страна интервенција; утицај Октобарске револуције на револуционарно врење у другим земљама. (2+1)

Свет између два светска рата

Версајски мировни систем и економске кризе; криза грађанске демократије и појава фашизма; СССР између два рата; национални и антиколонијални покрети; револуција у Кини; међународни раднички покрет (Коминтерна и Социјалистичка интернационала); Друштво народа; агресивна политика фашистичких земаља, грађански рат у Шпанији; фашистичке агресије до почетка II светског рата. Основне карактеристике развоја културе. (3+2)

Југославија од 1918. до 1941.

Конституисање Краљевине СХС и Видовдански устав; економски и културни развој; национални проблеми, политичке странке и страначке борбе. Шестојануарска диктатура и Устав од 1931. Спољна политика за владе краља Александра; убиство краља Александра и намеснички режим кнеза Павла Карађорђевића – влада Милана Стојадиновића, стварање Бановине Хрватске и влада Цветковић – Мачек; спољна политика намесништва. (5+2)

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ, НОР И РЕВОЛУЦИЈА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Почетак II светског рата (1939–1941) и припреме НОР-а у Југославији

Напад на Пољску и почетком II светског рата, подела Пољске; окупација земаља северозападне Европе и слом Француске; проширење тројног пакта; 25. и 27. март у Југославији, напад на Југославију, окупација и подела; терор окупатора и квислинга, НДХ и политика геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима, КПЈ у припреми оружаног устанка. (2+1)

Други светски рат и НОР у Југославији 1941. године

Напад на СССР и стварање антихитлеровске коалиције; устанци југословенских народа, стварање ослобођених територија; борбе на источном фронту 1941. године; борбе у северној Африци 1941. године; Ужичка Република и стварање нових органа власти, борбе у западној Србији у јесен 1941. године; политика емигрантских влада према народноослободилачком покрету и покрет Драже Михаиловића; борба против окупатора и њено ширење у осталим крајевима Југославије. (2+1)

Проширење антихитлеровске коалиције у Југославији у 1942. години

Улазак САД у рат и даље јачање антифашистичке коалиције; пролетерске бригаде и борбе у источној Босни – игмански марш; тзв. лева скретања у НОБ. Фочански период НОР-а; поход у Босанску крајину; битка на Козари, Јасеновац масовна гробница Срба; борбе на источном фронту и у северној Африци; Прво заседање АВНОЈ-а. (2+1)

Успеси антихитлеровске коалиције у НОР у Југославији у 1943. години

Рат на источном фронту – Стаљинградска битка и напредовање Црвене армије; победа савезника у Африци; народноослободилачки рат – битка на Неретви и борбе на Сутјесци; капитулација Италије; Друго заседање АВНОЈ-а; Техеранска конференција. (2+1)

Порази Немачке на савезничким фронтovima и у Југославији у 1944. години

Борбе савезника почетком 1944. године; НОР почетком 1944; десант на Дрвар; Споразум Тито – Шубашић; отварање фронта на Западу и ослобођење Француске; улазак Црвене армије у Пољску, Чехословачку, Румунију и Бугарску; офанзива народноослободилачке војске у Србији; сусрет НОВ са Црвеном армијом; ослобођење Македоније, Косова, Србије, Војводине и Црне Горе. (2+1)

Крај II светског рата и победа револуције у Југославији.

Борбе НОВ крајем 1944. године и почетком 1945. године; Сремски фронт; офанзива савезника у пролеће 1945. године; пробој сремског фронта и ослобођење Југославије; капитулација Немачке и Јапана; карактер II светског рата; карактер и особености НОР-а у Југославији; допринос Југославије борби антихитлеровске коалиције. (2+1)

СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Промене у капиталистичкој привреди и друштву после Другог светског рата. Државе реалног социјализма и њихова улога после рата. Организација уједињених нација у очувању мира. Нестајање колонијалног система и појава нових држава у Азији и Африци. Супротности између великих сила и формирање блокова Атлантски пакт и Варшавски уговор. Нове појаве у блоковским структурама. Савремена криза у социјалистичким земљама. Улога несврстаних земаља у међународним односима. (3+1)

ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Коначно конституисање Југославије – Треће заседање АВНОЈ-а, проглашење Републике и Устав од 1946; аграрна реформа и национализација, обнова привреде, први петогодишњи план. Спољна политика Југославије до 1948. Резолуција Информбироа и отпор Југославије СССР-у и његовим савезницима, репресија према присталицама Информбироа и другим противницима поретка. Покушај колективизације пољопривреде и напуштање репресивне политике према сељаштву. Завођење самоуправљања и привредни успон. Покушај привредне реформе на тржишним принципима. Политика несврстаности и запостављање европске компоненте у спољној политици СФРЈ. Унутрашња превирања и појаве национализма; договорна економија и дезинтеграција Југославије (Устав од 1974). Дезинтеграција Србије по Уставу од 1974, аутономаштво у Војводини и албански сепаратизам на Косову; савремена општа криза југословенског друштва и мере за њено превазилажење; успостављање државности Србије. Развој образовања, науке, културе, уметности и здравства у Југославији после II светског рата. (5+2)

Семинари – 3 часа.

Годишња систематизација градива – 3 часа.

Природно-математички смер

II разред

(2 часа недељно, 74* часа годишње)

*Број 74 пропустом у поступку измена Правилника није усаглашен са бројем 70 у члану 61. Правилника. Примењује се број 70 зато што је Наставни програм саставни део Правилника. Због тога се и број часова по областима у оквиру садржаја програма сразмерно умањује.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЕВРОПА ОД XI ДО XV ВЕКА

Привреда, друштво и држава у Западној Европи у позном средњем веку

Промене у привреди и друштву у периоду развијеног феудализма; зачеци робне привреде; поступак и развитак средњовековног града и његова друштвено-економска и политичка улога. Настанак и развитак феудалних сталешких монархија на примеру Француске. Друштвени сукоби у развијеном феудализму – јереси и сељачки устанци. (3 + 1)

Јужнословенски народи и њихови суседи у позном средњем веку

Српска држава у доба Немањића – јачање и развој независне државе, привредни напредак, ширење државе, друштвено и државно уређење, проглашење царства; Душанов законик; Босна – однос са Угарском, ширење улоге босанске цркве; Дубровник (привреда, државно и

друштвено уређење) и његова улога у привредном и културном животу Јужних Словена. Румуни и Албанци и њихови односи са Јужним Словенима. Османлијска освајања балканских земаља – пад Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе. (7 + 3)

Средњовековна култура

Западноевропска култура од XI до XV века – ритерска и градска култура, школе и универзитети (схоластика), уметност (романтика и готика); култура јужнословенских народа – верски карактер културе, византијски и западноевропски културни утицаји, уметност, књижевност и правни споменици. Особености културног развика Босне. Међусобни културни утицај Јужних Словена и њихових суседа. (3 + 2)

НОВИ БЕК

СВЕТ ОД КРАЈА XV ДО КРАЈА XVIII БЕКА

Велика географска открића и почеци колонијалних освајања

Техничка открића у XV веку, открића Америке и поморског пута у Индију. Шпанија и Португалија као државе колонизатори откривених земаља. Значај великих географских открића за привредни и друштвени развој света. (2 + 1)

Зачеци капиталистичке привреде у оквирима феудалног друштва

Развој производње и трговине у XV и XVI веку – мануфактура и проширење тржишта, првобитна акумулација капитала, увлачење села у робну привреду и раслојавање сељаштва, уз преовладавање феудалног карактера аграрне привреде; друштвене последице развика капиталистичке привреде. (2 + 1)

Хуманизам и ренесанса

Зачеци хуманизма и ренесансе у Италији, друштвено-економске основе нове културе. Главна подручја ренесансне културе и њени најистакнутији представници. Нове појаве у јавном и приватном животу. (2 + 1)

Реформација и контрареформација

Верски, друштвени и политички карактер реформационог покрета; варијанте реформационог покрета. Католичка реакција и њени резултати. (2 + 1)

Јужнословенски народи и њихови суседи од почетка XVI до краја XVIII века

Јужнословенски народи и њихови суседи у оквиру Османлијског царства – државно и друштвено уређење Османлијског царства (спахијски систем), миграција становништва, опадање привреде, исламизација, Пећка патријаршија и њен однос према османлијској власти и Цариградској

патријаршији; читлучки систем и погоршање положаја раје, облици отпора наших народа и њихових суседа османлијској власти (хајдуци, ускоци, устаници). Наши народи у оквиру Аустрије – Срби у Угарској – положај Хрватске – сељачка буна Матије Гупца, завере Зрињског и Франкопана; ратови хришћанских сила са Турском и учешће наших народа у њима.

Дубровник и Млетачка Далмација XVI – XVIII век. (9 + 5)

СВЕТ КРАЈЕМ XVIII И У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Индустријска револуција у Енглеској

Техничка открића у XVIII веку; проналазак парне машине и развој фабричке индустрије; промене у структури друштва, економски либерализам. (1)

Револуције XVIII века

Рат за независност северноамеричких колонија и проглашења независности САД. Француска уочи револуције. Велика француска буржоаска револуција – владавина крупне буржоазије, јакобинска диктатура, термидорска владавина и директоријум. Светско-историјски значај француске револуције. Наполеонова владавина и његова освајачка политика. Бечки конгрес и политика Свете алијансе. (3 + 2)

Зачеци радничког и социјалистичког покрета

Индустријска револуција на континенту и прве класне борбе буржоазије и пролетеријата; утопијски социјализам; устанци радника (лионски, шлески), делатност Маркса и Енгелса 40-тих година XIX века (Комунистички манифест). (1 + 1)

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ НАРОДИ КРАЈЕМ XVIII И У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Ослободилачка борба против османлијске власти

Београдски пашалук уочи устанка. Први српски устанак – устаничке борбе у 1804–1914, организације устаничке државе. Велике силе према устанку, Букурешки мир и слом устанка. Други српски устанак и борба за аутономију – устаничке борбе 1815, споразум Милош – Марашлија, дипломатска активност за добијање аутономије, хатишерифи од 1830. и 1833. апсолутизам кнеза Милоша и борба за устав; уставобранитељска владавина – привредни развитак, развој права и државних установа. Стварање државе у Црној Гори (Петар I, Петар II, Данило), борбе са Османлијском државом и разграничење. (5 + 2)

Народни препороди код Јужних Словена

Државно-правни, друштвени и политички положај наших народа и њихових суседа у Аустрији; аутономија Карловачке митрополије и национални покрет Срба у Угарској и Хрватској; Илирски покрет. Положај Македонаца у Османлијском царству. (3 + 2)

Револуција 1848/49. године

Револуција 1848/49. у Француској, Немачкој и Италији; национално питање у Аустрији и револуционарни покрет потчињених народа Аустрије; Срби, Хрвати и српски народ на просторима Војне крајине и цивилне Хрватске и Славоније, Срби у Далмацији од XVI до XVIII века, Босански пашалук од XVI до XVIII века.

III разред

(2 часа недељно, 72 часа годишње)

Програм III разреда природно-математичког смера идентичан је програму IV разреда општег типа. Вишак од 8 часова користити за полугодишњу и годишњу систематизацију градива.

ДОДАТНИ САДРЖАЈИ ИЗ ИСТОРИЈЕ НАРОДНОСТИ ЗА ГИМНАЗИЈЕ

Поред садржаја из историје народности који су дати за школе на српском наставном језику дају се у школама народности проширени садржаји из историје ових народности.

1. За школе на албанском наставном језику

I разред (3 наставне јединице)

Програмска теза у теми Стари Рим – Илири, Трчани, Келти и Дача-на обрађује се у две уместо једне наставне јединице.

Албанци у раном средњем веку: формирање албанског народа, византијска власт над територијама настањеним Албанцима.

Кнежевина Арберија (Арбанум) у XII веку.

II разред (2 наставне јединице)

Албанци у позном средњем веку: Албанци под византијском, српском и анжујском влашћу, феудалне кнежевине од XII до XIV века. Ослободилачка борба Албанаца за време Скендербега. Средњовековна култура.

III разред (3 наставне јединице)

Положај албанског народа под османлијском влашћу (XVI–XVIII век): отпор албанског народа против Османлија. Исламизација. Формирање албанских пашалука и њихов однос према Порти. Сарадња Албанаца и Јужних Словена у борби против османлијске власти; одлике културног развоја. Патријархална култура.

Албанци у првој половини XIX века: друштвено-економске прилике; зачеци националног покрета и карактеристике његовог развоја.

IV разред (5 наставних јединица)

Борба за аутономију и културни развој у другој половини XIX и почетком XX века; албански устанци; балкански ратови и проглашење независности Албаније.

Албанија 1914–1939; политичка превирања за време I светског рата; влада Фон Молија и режим Ахмет Загуа; развој радничког покрета; спољна политика Загуовог режима. Окупација Албаније.

Албанци у Краљевини Југославији: друштвени и политички положај; став грађанских странака и КПЈ према положају Албанаца.

Косово 1941–1945: окупација и подела; национални односи, специфичности развоја НОР-а на Косову, балистички покрет.

Албанија за време НОР-а: карактеристике развоја НОР-а у Албанији; балистички покрет, сарадња народноослободилачких покрета Албаније и Југославије.

2. За школе са бугарским наставним језиком

II разред (3 наставне јединице)

Друго бугарско царство: устанак Петра и Асена; успон другог царства Асен II; династичке борбе; слабљење државе за владавине Шишмановића; подела II царства, пад Бугарске под турску власт. Култура у периоду другог царства. Бугари под турском влашћу у XV веку.

III разред (4 наставне јединице)

Бугари под османлијском влашћу од краја XV до краја XVIII века.

Бугарски народ до средине XIX века: економски, политички и друштвени положај бугарског народа почетком XIX века; народни препород.

IV разред (4 наставне јединице)

Борба за самосталну цркву, национално-револуционарни покрет 60-тих и 70-тих година XIX века; ослобођење Бугарске; уједињење Кнежевине Бугарске и Источне Румелије. Бугарска држава крајем XIX и почетком XX века.

Бугарска 1914–1941; Бугарска у рату на страни централних сила; последице пораза у I светском рату, септембарски устанак; реакционарски режими и њихова спољна политика; раднички покрет.

Бугарска за време Другог светског рата: Бугарска држава као савезник фашистичких сила и окупатор у деловима Југославије и Грчке; ослободилачки покрет и преврат 9. септембра; сарадња ослободилачких покрета Југославије и Бугарске.

3. За школе на мађарском наставном језику

II разред (2 наставне јединице)

– борбе са Византијом и Млетачком Републиком, однос према Јужним Словенима, положај Словака, Румуна и Русина и осталих народа,

изградња сталешке државе и јачање краљевске власти у XIV и XV веку, слабљење државе крајем XV века.

III разред (4 наставне јединице)

Мађари од XVI до XVIII века

– угарске земље под турском и хабсбуршком влашћу у XVI и XVIII веку, отпор апсолутизму бечког двора, ослобођење Угарске од Турака, централистичка политика бечког двора у XVIII веку и отпор тој политици (устанци, отпор племства)

Хабсбуршка монархија крајем XVIII и у првој половини XIX века

– неравноправан положај Угарске у Хабсбуршкој монархији, развитак капиталистичке привреде и формирање буржоазије, национални покрет мађарског племства и буржоазије за аутономију и независност, хегемонистичке тенденције мађарског племства и буржоазије према националним покретима других народа у Угарској.

IV разред (4 наставне јединице)

Аустро-Угарска крајем XIX и почетком XX века

– Аустро-Угарска нагодба, хегемонија немачког племства и буржоазије и угарског племства и буржоазије над потчињеним народима и политика денационализације, појачан привредни развитак мађарских области, политичке борбе крајем XIX и почетком XX века

Мађарска између Првог и Другог светског рата

– победа контрареволуције, Хортијева диктатура, погоршање положаја радних маса, раднички покрет, иредентистичка политика владајућих класа

Мађарска у току Другог светског рата

– учешће у рату на страни фашистичких сила, угњетачка политика у анектираним крајевима, покрет отпора, ослобођење Мађарске

Мађари у НОР-у и револуцији

– учешће народа у НОР-у; Петнаеста војвођанска бригада „Петефи Шандор”

4. За школе на словачком матерњем језику

II разред (1 наставна јединица)

Словаци у периоду развијеног феудализма

– Словаци под влашћу мађарских феудалаца, хуситски покрет и његов одјек у Словачкој

III разред (две наставне јединице)

Словаци у периоду од XVI до краја XVIII века

– Словаци у Хабсбуршкој Монархији, реформација у словачким крајевима, положај сељака и сељачки устанци (Јаношик)

Национални покрет Словака

– зачеци капиталистичке привреде у словачким земљама, формирање словачке буржоазије, народни препород (Хурбан, Хоџа, Штур).

IV разред (4 наставне јединице)

Словачки национални покрет у другој половини XIX и почетком XX века

Стварање Чехословачке после Првог светског рата.

Чехословачка између Првог и Другог светског рата

– економске, социјалне и политичке прилике, раднички покрет, чехословачко-југословенски односи

Чехословачка у Другом светском рату

– фашистичко освајање Чехословачке, формирање квислиншке словачке државе и учешће у рату на страни сила осовине, антифашистички покрет, Словачки народни устанак

Словаци НОР-а у Југославији

– Четрнаеста војвођанска бригада

5. За школе на румунском наставном језику

II разред (2 наставне јединице)

– румунске средњовековне државе од XIV до XVI века – борбе Влашке и Молдавије против Турске, стање у Трансилванији, српско-румунски односи, М. Храбри и уједињење средњовековних румунских држава.

III разред (4 наставне јединице)

– румунске земље под страном влашћу од XVI до XVIII века: аутономија, власт фанириота, хабсбуршки режим у Трансилванији, устанци сељака (Хорија, Клошка, Кришан)

– устанак Тудора Владимирескуа и Револуција 1848. године у румунским земљама.

IV разред (4 наставне јединице)

– уједињење Влашке и Молдавије: борба за независност, привредни и друштвени развој, српско-румунски односи

– Румунија у Првом светском рату – припајање Трансилваније и дела Баната, друштвено-политички односи између два рата и односи са Југославијом

– Румунија у Другом светском рату на страни фашистичких сила, покрет отпора, ослобођење Румуније

– Румуни Југославије у НОР-у

6. За школе на русинском наставном језику

II разред (1 наставна јединица)

Русини од XII до XV века.

III разред (1 наставна јединица)

Русини од XVI до средине XIX века.

IV разред (2 наставне јединице)

2. Русини у Југославији између два рата.

3. Учешће Русина у НОР-у.

7. За школе на турском наставном језику

II разред (2 наставне јединице)

Турци у позном средњем веку

– Огузи, стварање Селџучке империје, наслојавање Турака у Анадолији, Анадолијски Селџучки султанат, култура и цивилизација турског народа у Анадолији; насељавање Турака Османлија (Кајија) у Анадолији и формирање Османлијске државе, развој Османлијске државе од XIV до XV века, друштвено и државно уређење Османлијске државе, култура Турака у периоду оснивања Османлијске државе.

III разред (3 наставне јединице)

Османлијска империја од почетка XVI до краја XVIII века

– особености феудалних односа, друштвено-државно уређење, престанак освајања и почетак слабљења империје, исламизација, реформни покрети у Османлијској империји у XVII и XVIII веку, турска култура.

Османлијска империја у првој половини XIX века

– друштвено-економске и политичке прилике у Османлијској империји крајем XVIII и почетком XIX века, реформе султана Селима III, реформе султана Махмута II; реформе танзимата.

IV разред (5 наставних јединица)

– Кримски рат и реформа од 1856. године; друштвено-економске прилике у другој половини XIX и почетком XX века, источна криза и Младоосманлије, Младотурска револуција, развој културе

Слом Османлијске империје у Првом светском рату

– улазак Османлијске империје у рат, ратови у фронтovima, пораз Османлијске империје и примирје у Мудросу, мировни споразум у Севру.

Национално-ослободилачки рат Турске

– прилике у Турској после Првог светског рата, почетак и развој национално-ослободилачког рата под вођством Ататурка, проглашење републике и других револуционарних промена.

Развој Турске уочи и после II светског рата

– друштвено-економске прилике, унутрашња и спољна политика Турске, развој културе.

Турска народност у Југославији

– положај турске народности између два светска рата у Југославији, учешће турске народности у НОР и социјалистичкој револуцији, афирмација турске народности у периоду социјалистичке изградње Југославије.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

I. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Ово упутство уз програм историје у гимназији важи за све три варијанте програма историје: за гимназије општег типа као и за гимназије друштвено-језичког и природно-математичког смера. У II поглављу ових упутстава „Битни образовни и васпитни захтеви програма” дати су према програму гимназије општег типа која садржи све карактеристике и осталих програма. Разлике су само у сажетости ових садржаја у II и III разреду природно-математичког смера због мањег фонда часова историје у овом смеру. Све остало важи у свим варијантама гимназијског програма.

II. БИТНИ ОБРАЗОВНИ И ВАСПИТНИ ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА

У овом поглављу дају се битне карактеристике садржаја програма како би наставници историје имали стално у виду основне образовно-васпитне захтеве у реализацији општих задатака прописаних програмом.

I разред

У овом разреду изучава се праисторијски период, општа историја у старом, као и општа национална историја првог периода средњег века (V – XII век).

Наставници при обради овог градива треба да имају у виду следеће:

У уводном делу ученике треба упознати с предметом проучавања историје и истаћи разлику између историје као науке и историје као наставног предмета. Овде се могу објаснити задаци наставе историје наведени у уводном делу програма. Посебну пажњу треба посветити историјској периодизацији.

Праисторијском периоду треба приступити као уводном делу у историју, да би схватили основне елементе који карактеришу људско друштво. Овде се ученицима систематски објашњавају одредбе важних историјских и социолошких појмова, на пример: друштво, друштвени поредак, рад, хорда, род, племе, патријархат, матријархат, раслојавање, класа, експлоатација итд. На овом узрасту ученицима треба мање давати дефиниције ових појмова и категорија а више одређење помоћу конкретних чињеница које ће се стално обogaћивати и продубљивати током изучавања историје. Од правилног и што конкретнијег тумачења

ових појмова умногоме зависи разумевање сложенијих појава у развиту људског друштва.

Тежиште наставе историје у овом разреду је на разумевању античког робовласничког друштва. Ученици треба да схвате да је ропство огроман корак напред у односу на првобитну људску заједницу, јер је омогућило бржи напредак производње на чијој основи су никле прве државе и прве велике цивилизације и културе.

Иако су све наставне теме у програму важне, ипак тежиште у градиву из старог века треба да буде на грчкој култури и римској држави као основним тековинама старог века.

Грчку културу треба приказати као највећи домет људске мисли у старом веку. Треба показати битне одлике те културе: повезаност са животом маса, свестраност, слободоумност и високе естетске и етичке вредности.

Ученици треба да схвате да се савремена култура ослања на чврсте темеље античке грчке културе. Код сваке области ове културе треба указати на оно што је остало као трајна тековина.

На примеру Рима, ученици треба да схвате суштину античког ропства као светског система, коме је одговарала римска светска империја. Нарочиту пажњу треба посветити друштвеним борбама које су биле неминовне у светској освајачкој држави, у којој су били покорени бројни народи и племена. Као последица тих друштвених борби непрекидно се усавршавала римска држава и римско право, које је и највећи допринос Рима светској култури.

У овом разреду изучава се период раног средњег века када на историјску позорницу ступају и јужнословенски народи формирајући своје прве државе, улазећи преко хришћанства у европску цивилизацију.

II разред

У овом разреду је битно да ученици схвате да је европско феудално друштво настало на рушевинама античког и да је, упркос разарањима римске цивилизације, имало могућности даљег друштвеног напретка, јер је водило даљем ослобођењу непосредног произвођача. Поред нагласка на општим карактеристикама феудалног друштва, треба увек истицати и његове особености у појединим земљама. Те разноликости и особености развитка феудалног друштва треба да дођу до изражаја приликом изучавања историје југословенских народа и народа којима припадају данашње наше народности (Мађари, Бугари, Албанци, итд.). Ваља истаћи да тежиште у обради треба да буде период развијеног феудализма. Како су у овом периоду активно учествовали наши народи и народи којима припадају наше народности, треба строго изабрати најмаркантније чињенице и уопштавање сродних друштвених, политичких и културних појава да би се избегла непотребна понављања. Од општих значајних појава нарочито темељно треба обрадити појаву и развитак средњовековног града, јер се у њој крије негација феудализма и зачетак робне привреде која ће у наредном периоду прерасти у капиталистичку.

III разред

У периоду од XV до XVIII века основно је да ученици схвате даљи развој робне привреде која ће условити победу капитализма у великим револуцијама XVIII века. За то време су наши народи највећим делом били ван европског развитка трошећи снагу у борби са стрном влашћу.

Посебну пажњу треба посветити периоду од краја XVIII до средине XIX века као периоду развоја капиталистичке привреде. Темељним савладавањем овог историјског периода допринеће се разумевању значаја победе капитализма. У овом периоду важно је истаћи особености развитка наших народа у условима националне поробљености и државне и покрајинске подељености као основних узрока привредног, политичког и културног заостајања у односу на европске народе. У тим условима почиње процес ослобађања од стране власти стварањем држава у Србији и Црној Гори.

У мноштву значајних догађаја, појава и процеса који су предвиђени програмом наставници треба да посвете посебну пажњу следећим кључним историјским процесима:

- развоју капиталистичке привреде и буржоаских друштвених односа, и битне последице тог развитка;
- друштвеним борбама у капиталистичком друштву, које ће постепено водити његовом развоју и демократизацији;
- национално-ослободилачким покретима наших народа условљених друштвеним развојем у нашим земљама.

Ове процесе треба пратити и уопштавати чувајући се схематског приказивања и водећи рачуна о могућностима ученика. Ученици морају схватити суштину развитка друштва на овој етапи, као и особености развитка јужнословенских народа.

Ови садржаји су основа за разумевање новије историје и савремених друштвених кретања у свету и код нас. Стога се морају темељно савладати.

IV разред

У завршном разреду гимназије обрађује се најкраћи али најзначајнији историјски период.

Овај период обухвата велике догађаје, појаве и процесе од средине XIX века до данас. То је период снажног развитка привреде и културе европских народа у чему партиципирају и наши народи борећи се за националну афирмацију и ослобођење. Посебну пажњу зато треба посветити националноослободилачким покретима наших народа и улози српског народа у покретима за ослобођење и уједињење Јужних Словена. Наставници треба да посвете посебну пажњу наставној теми Први светски рат у коме су активно учествовале наше државе Србија и Црна Гора што је омогућило уједињење наших народа и стварање прве заједничке државе. Од општих догађаја између два рата нарочиту пажњу треба посветити појави фашизма што је довело до Другог светског рата.

Други светски рат и НОР и револуцију у Југославији треба обрађивати комплексно и синхронизовано. Потребно је да ученици схвате историјски значај рата, наше револуције и других револуционарних и ослободилачких покрета. Треба истаћи допринос наших народа општој борби слободољубивих народа против фашизма.

Садржаје о свету и Југославији и свету после рата треба обрадити информативно, кроз основне чињенице, али без досадашње идеологијације.

Наставник мора имати у виду узрасне могућности ученика и мали фонд часова који ограничавају дубину и обим разматрања историјских садржаја.

III. МЕТОДЕ И СРЕДСТВА У НАСТАВИ ИСТОРИЈЕ

Реализација садржаја програма много зависи од правилног избора наставних метода. Наставник историје треба да примењује све методе које познаје методика наставе историје, стваралачки их користећи. Ако се узме у обзир да је велики број наставних тема тако формулисан да захтева историјску синтезу, постоји реална опасност од вербализма ако наставник монолошку методу не комбинује са осталим методама, а посебно са следећим:

– методом демонстрација, при чему треба користити доста богати избор аутентичног илустративног материјала – слика, дијафилмова, дијапозитива итд.;

– методом коришћења текста, посебно у оним темама које предвиђају излагање појединих значајних догађаја, јер се на изворном тексту најбоље осећају особености историјских проблема и њиме се историјски феномени могу најбоље илустровати, затим ученици се упознају са елементарним проблемима научног истраживања и историјске научне критике.

У коришћењу текста треба узети у обзир све резултате методике наставе историје и стваралачки их примењивати.

Посебно се напомиње да треба стално користити историјску карту, јер њена адекватна употреба олакшава темељно савладавање градива историје.

Истицање поменутих метода не значи да остале треба запоставити. Наставник треба свакој наставној јединици да приступа као специфичном образовном и дидактичком проблему, тражећи одговарајуће методе, стваралачки их примењујући и савесно се припремајући за сваки наставни час.

Као и за сваку, тако и за наставу историје веома је значајно да ли се наставна средства која школа поседује рационално користе. Наставник историје треба да буде равноправни корисник техничких наставних средстава која се користе и у настави других предмета (дијапројектора, кинопројектора, енидијаскопа, епископа, графоскопа, магнетофона, грамофона, радио-пријемника, телевизијских пријемника итд.). Ова техничка наставна средства треба користити у договору са осталим наставни-

цима и у складу са садржином одређеног наставног градива и њему адекватних наставних метода. За ефикасно коришћење техничких средстава у настави потребан је кабинет за наставу историје или бар одговарајући услови у просторији где се настава изводи. Потребно је да наставник влада техником коришћења ових наставних средстава, као и да се ученици оспособе да њима рукују.

У настави историје треба што чешће користити следећа средства:

- историјске карте (зидне, из атласа, уџбеника и друге литературе);
- илустрације (слике, дијафилмове, дијапозитиве, схеме, графичке, макете),

- музејске експонате;

- културно-историјске споменике (посете);

- архивски материјал.

Наставник је дужан да влада методиком коришћења свих наставних средстава, да са ученицима рационално користи ова средства, чува их, прикупља и израђује нова. Сталном и планском употребом наставних средстава наставник ће унапређивати наставу историје.

IV. КОРЕЛАЦИЈА НАСТАВЕ ИСТОРИЈЕ СА НАСТАВОМ СРОДНИХ СТРУКА

Настава историје као саставни део наставе гимназије треба да допринесе формирању ученика у свестрано развијену личност, оспособљену за даље образовање. Да би што потпуније остварила своје задатке, настава историје треба да обезбеди максимално могућу корелацију бар са сродним предметима, као што су: филозофија, социологија, устав и права грађана, географија и матерњи језик са књижевношћу. Но, како сваки од поменутих предмета има своју особиту структуру, корелација се не може обезбедити временски. Корелација је у програму постигнута на тај начин што је избегнуто понављање сличних садржаја у историји и сродним предметима. Наставници могу обезбедити корелацију сродних предмета заједничким консултовањем о сродној материји или њеном заједничком обрадом кроз додатну наставу, слободне активности, школске екскурзије и слично.

V. СЕМИНАР КАО ОБЛИК РАДА У НАСТАВИ ИСТОРИЈЕ

Према наставном програму редовне наставе у гимназији општег типа и друштвено-језичког смера предвиђено је 2 до 3 часа за ученичке семинаре. Теме за семинаре наставник утврђује на почетку школске године, и то из градива у том разреду. Циљ семинара је да ученици упознају елементарне методе историографског рада и истраживања. Наставник може задужити за један семинарски рад и више ученика којима треба да одреди прецизно задатке у оквиру задате теме. Ученици семинара раде ван часа, а на часу одређеном за семинар саопштавају се резултати њиховог рада. Наставник организује разговор на часу и помаже ученицима да изводе закључке.

Теме семинара ученици треба да обраде на основу новије литературе, објављене грађе или извора, из локалних архива, музеја и библиотеке, и то које одабере наставник, при чему треба да пази да број препоручених дела буде у складу са психофизичким могућностима ученика. Наставник може захтевати да се било која од семинарских тема обради продубљено и да у писању реферата ангажује боље ученике, док у дискусији треба да учествује што већи број ученика.

Наставник треба да обрати пажњу да се исте теме не појављују у свим одељењима у току једне школске године, и да се наредне године не обрађују теме из претходне године. У писању семинара наставник треба да, при избору тема, покаже слободу и инвентивност. Требало би предлагати теме из историје ослободилачких покрета наших народа, посебно српског народа и завичајне историје, поготову ако је завичај ученика имао виднију улогу у историјском развоју одређеног периода.

VI. ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ У НАСТАВИ ИСТОРИЈЕ

У програму историје испред садржаја за сваки разред наведено је у оперативним задацима којим битним знањима, умењима и навикама треба да овладају ученици одређеног разреда. Усвајање тих знања, умења и навика на нивоу разумевања и репродукције може се сматрати основним захтевима ученику који заврши одређени разред. Наставник, дакле, треба стално да има у виду васпитно-образовне исходе које прописују оперативни задаци за сваки разред како би реализовао захтеве одређеног разреда.

Полазећи од општих задатака наставе историје, сваки ученик на крају школовања треба да на нивоу разумевања и репродукције савлада из предмета историје следеће садржаје:

а) Знања

Сваки ученик треба да усвоји:

– историјску и социолошку поделу (периодизацију) прихваћену у историјској науци;

– најбитније карактеристике друштвених поредака и основних фаза у њиховом развоју;

– основне карактеристике типова и облика државе у свим историјским периодима;

– најбитније чињенице о догађајима, појавама и процесима које програм предвиђа из економике, друштвене, политичке и културне компоненте историјског развоја света уопште и наших народа и народности посебно;

– кључне хронолошке податке о најзначајнијим догађајима, појавама и процесима, како из опште тако и историје народа и народности СРЈ;

– основне историјске појмове, и то како опште историјске појмове (роб, робовласник, кмет, феудалац, буржоазија, буржоаска демократија, најамни рад итд.), тако и посебне историјске појмове (патрициј, плебејац, султан, јањичар, совјет, војвода итд.) које програм предвиђа, а налазе се у уџбеницима;

- основне социолошке појмове (нпр. друштвени поредак, производне снаге, производни односи, држава, култура, идеологија итд.);
- основне историјско-географске промене у свим периодима, уз разумевање значаја простора као фактора историјског развика;
- основне особености историјског развика наших народа и народности;
- најважније чињенице и појаве из развика савременог света;
- најважније догађаје: појаве и процесе из НОР-а, и послератног развика Југославије.

б) Умења (вештине) и навике

Ученик треба да савлада умења (вештине) и навике да самостално:

- користи уџбеник историје, атлас и историјске читанке;
- користи текстове историјског садржаја из научно-популарне литературе и историјске белетристике;
- користи историјске илустрације;
- користи историјске карте, таблице и графиконе;
- прави избор са подацима из научно-популарне литературе;
- користи историјске податке из енциклопедија и лексикона;
- посматра музејске експонате и споменике историјског карактера итд.

Усвајањем овог минимума знања, умења и навика из историје сматра се да су ученици испунили захтеве за овај предмет. Зато наставник историје у свом васпитно-образовном раду треба да има стално у виду ове основне захтеве.

ГЕОГРАФИЈА

ГЕОГРАФИЈА*

(за све типове гимназије)

Циљ и задаци

Циљ наставе географије у гимназији је да ученик стекне нова и продубљена знања, умења и навике из физичке, друштвене и националне географије – Југославије и Србије (појмови, законитости развоја и територијалног распореда географских објеката, појава и процеса) неопходна за научно тумачење савремене светске и југословенске стварности и развој патриотизма.

Задаци наставе географије су да ученик:

- упозна предмет и методе проучавања природно – географских и друштвено – географских објеката, појава и процеса и њихово деловање на својства географске средине;
- уочава и схвата корелативне односе између географије и других природних и друштвених наука;
- стиче глобалне представе о физичко – географским карактеристикама земље;
- схвата и разуме закономерни развој географске средине као резултат деловања природних појава, процеса и човека;
- упознаје актуелну и комплексну географску стварност савременог света;
- стиче нова знања о својој отаџбини, њеном положају, месту и улози у савременом свету;
- стиче нова знања о природи, становништву, насељености и приреди Југославије и Србије;
- васпитава се на стеченим географским знањима у духу припадности недељивом глобалном свету;
- васпитава се у духу љубави према отаџбини и према свему што је лепо и племенито.

* Промене у Програму наставе за предмет Географија објављене су у „Службеном гласнику РС – Просветном гласнику”, бр. 3/91 и 3/92.

I разред

(2 часа недељно, 70* часова годишње)

*Број 70 пропустом у поступку измена Правилника није усаглашен са бројем 74 у члану 8. Правилника. Примењује се број 74 зато што је Наставни програм саставни део Правилника. Због тога се и број часова по областима у оквиру садржаја програма сразмерно увећава.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ФИЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА

Увод (1)

I. УВОД У ФИЗИЧКУ ГЕОГРАФИЈУ (2)

1. **Физичка географија – предмет, подела и задатак проучавања:** кратак преглед историје физичке географије. Везе са сродним наукама.

II. ОПШТЕ ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ ЗЕМЉЕ (3)

1. **Земља у космосу:** савремене хипотезе о постанку Земље и Сунчевог система.

2. **Географске последице Земљиног облика и њених кретања:** последице ротације и револуције.

III. УНУТРАШЊА ГРАЂА ЗЕМЉЕ И ГЕОЛОШКИ РАЗВОЈ ЗЕМЉИНЕ КОРЕ (6)

1. **Земљине сфере:** унутрашње геосфере: језгро, омотач језгра. Земљина кора (литосфера): методе упознавања Земљине унутрашњости; спољашње сфере – атмосфера, хидросфера, биосфера.

2. **Земљина кора:** минерална грађа Земљине коре; минерали и њихове особине.

3. **Стене:** магматске, седиментне и метаморфне стене; руде и минерални ресурси.

4. **Геолошки развој Земљине коре:** кратак преглед по ерама, периодима и епохама.

IV. РЕЉЕФ ЗЕМЉИНЕ ПОВРШИНЕ (16)

1. **Рељеф литосфере:** морфоструктуре; унутрашње силе (појам); пирогени покрети – постанак континената и океанских басена.

2. **Орогени покрети – вертикални и хоризонтални:** раседање – стварање громадних планина и котлина; набирање – стварање венчаних планина; основни облици рељефа: планине и равнице.

3. **Вулканизам:** елементи вулкана; вулкански облици рељефа, типови вулкана; вулканске зоне на Земљи.

4. **Земљотреси:** подела земљотреса; јачина земљотреса; земљотреси – најстрашније природне катастрофе; трусне зоне на Земљи; трусна подручја у Југославији, методе предвиђања земљотреса.

5. **Облици рељефа настали радом спољашњих сила: морфо-структуре:** појам спољашњих сила, распадање стена, денудација, акумулација.

6. **Речна ерозија** (рад текућих вода): облици рељефа настали радом речне ерозије; типови долина; акумулативни речни облици.

7. **Крашка ерозија:** површински крашки облици; подземни крашки облици рељефа; Динарски краш.

8. **Глацијална ерозија:** ерозивни и акумулативни облици рељефа.

9. **Еолска ерозија:** ерозивни и акумулативни облици рељефа.

10. **Абразија:** абразиони облици рељефа; типови морских обала; морски седименти огромно складиште минералних сировина.

V. АТМОСФЕРА (10)

1. **Атмосфера:** структура атмосфере и састав ваздуха.

2. **Климатски елементи:** температура ваздуха; загревање и хлађење ваздуха; мерење температуре ваздуха; дневни и годишњи ток; термички градијент и температурна инверзија (појмови); географски распоред температуре – изотермне карте.

3. **Ваздушни притисак:** мерење ваздушног притиска; циклони и антициклони; општа циркулација атмосфере.

4. **Ветрови:** планетарни, периодични (монсуни) и локални ветрови.

5. **Водена пара у атмосфери:** испаравање и влажност ваздуха; магле и облаци (типови облака); трајање сунчева сјаја (инсолација).

6. **Падавине:** ниске (роса, слана, иње и и поледица) и високе падавине (киша, снег и град); мерење падавина; годишње суме падавина; географски распоред падавина на Земљи – изохијетне карте.

7. **Време:** појам времена у метеоролошком смислу; ваздушне масе и ваздушни фронтови; метеоролошке станице; прогноза времена; нагле промене времена – атмосферске непогоде.

8. **Клима:** основни климатски појасеви и типови на Земљи, појмови – микроклима и клима градова.

9. **Човек и клима:** утицај људске делатности на промену (загађивање) ваздуха и колебање климата; отопљавање климата („ефекат стаклене баште“), киселе кише, уништавање озонског омотача: узроци и последице.

VI. ХИДРОСФЕРА (14)

1. **Светско море:** хоризонтална подела (мора, заливи, мореузи); рељефи дна океанских и морских басена.

2. **Физичке и хемијске особине морске воде:** температура, провидност, боја, светлуцање и сланост (салинитет); лед у мору.

3. **Кретање морске воде:** таласи, морске струје, плима и осека; систем струја Атлантског океана.

4. **Значај мора:** море колевка живота и неисцрпни извор слатке воде и енергије, огроман резервоар хране и најбогатији „рудник” света; саобраћајни значај мора: заштита светског мора.

5. **Воде на копну:** подземне воде; издан и извори; термо-минералне воде (класификација и значај); коришћење подземних вода и неопходност њихове заштите.

6. **Реке:** основни елементи водотока; речни систем, речни слив и речна мрежа.

7. **Основне хидролошке карактеристике река:** промене водостаја и протикаја на рекама; речни режими; водне снаге; коришћење и значај водотока; заштита од загађивања.

8. **Језера:** начин постанка; класификација (подела) језера, живи свет језера; значај језера и њихова заштита; правни аспект заштите вода наше земље.

9. **Лед на копну:** снежна граница и стални снег; лавине; постанак ледника и њихови типови; савремено географско распрострањање ледника; значај ледника – климатски и економски.

VII БИОСФЕРА (7)

1. **Биљни и животињски свет:** утицај природних и друштвених чинилаца на распрострањање биљног и животињског света.

2. **Земљиште:** основни типови тла: заштита земљишта од ерозије, загађивања, заслањивања, уништавања.

3. **Распрострањање биљних заједница и животињског света на Земљи:** географски распоред биљних заједница и животињског света (хоризонтално и вертикално распрострањање); заштита шума и појединих ретких биљних и животињских врста.

VIII. ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ ЗАКОНИТОСТИ У ГЕОГРАФСКОМ ОМОТАЧУ (5)

1. **Физичко-географски (природно-територијални) комплекси:** природни појасеви и зоне – најкрупнији и најсложенији природно-територијални комплекси на Земљи; зоне хладног, умереног и жарког појаса.

2. **Основне физичко-географске законитости у географском омотачу:** зоналност, интегралност (јединство), ритмичност (периодичност), кружење материје и енергије; заштита природно-територијалних комплекса.

3. **Природна средина и човек.** Видови утицаја човека на природу; улога природне средине у развоју друштва: природни ресурси Земље (резерве, обнављање, коришћење и заштита).

Годишња систематизација (4)

II разред

(2 часа недељно, 74* часа годишње)

*Број 74 пропустом у поступку измена Правилника није усаглашен са бројем 70 у члану 27. Правилника. Примењује се број 70 зато што је Наставни програм саставни део Правилника. Због тога се и број часова по областима у оквиру садржаја програма сразмерно умањује.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ДРУШТВЕНА ГЕОГРАФИЈА

I. УВОД У ДРУШТВЕНУ ГЕОГРАФИЈУ (1+1)

1. **Предмет, подела и значај друштвене географије:** друштвена географија у систему географских наука; становништво, привреда и насеља у географским проучавањима; фазе у развоју друштвене географије: период дескриптивне и период научне географије.

II. КАРТА И КАРТОГРАФСКИ МЕТОД У ГЕОГРАФИЈИ (3+2)

1. **Математичка основа географске карте:** рам карте, ослоне тачке карте, размер, координатна мрежа и картографска пројекција.

2. **Картографски метод у географији:** представљање физичко-географских садржаја и творевина људског рада (насеља, саобраћајнице итд.) на географским картама (метод рејонирања или боја и метод тачака); општи картографски метод.

3. **Подела карата према размери и садржини:** топографске и географске карте.

III. СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА (5+3)

1. **Одлике и фактори демографског развоја:** број становника на Земљи; природни прираштај; миграције (узроци, врсте и последице).

2. **Распоред становништва на Земљи:** екумена и анекумена; области велике густине насељености (старе и нове); области мале густине насељености; низије и приморја као главне области људског насељавања; густина насељености и степен развијености привреде.

3. **Структуре становништва:** полна и старосна структура; расна структура; народносни састав и раширеност језика; економска структура; културно-образовни ниво светског становништва.

4. **Културни и животни стандард становништва:** кратак историјско-географски преглед развоја писмености (по континентима), зависност културног и животног стандарда становништва од степена друштвено-економског развитка.

5. **Насеља:** положај, типови и функције сеоских и градских насеља; урбанизација као светски друштвено-економски процес; конурбације и мегалополиси (основни појмови).

IV. ОСНОВНЕ ПОЛИТИЧКО-ГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ СВЕТА (3+2)

1. **Основни политичко-географски садржаји и типови држава:** политичко-географски елементи државе – територија, географски положај, друштвено-политичко уређење, главни град, државна граница и међународни економско-политички односи.

2. **Политичка карта света до II светског рата:** политичко-географска трансформација света (крај XIX и почетак XX века; завршетак I светског рата; пред II светски рат).

3. **Савремена политичка карта света:** развитак процеса деколонизације; појава неоколонијализма и технолошког колонијализма; нове државе и промена структуре Организације уједињених нација.

V. ОСНОВНЕ ЕКОНОМСКО-ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ СВЕТСКЕ ПРИВРЕДЕ (5 + 3)

1. **Светска привреда и међународна подела рада:** појам светске привреде; условљеност међународне поделе рада разноликошћу природних услова и извора, степеном привредне развијености, спровођењем специјализације и кооперацијом у производњи.

2. **Гранско и територијално повезивање производње:** гранско-територијални начин (хоризонтални) изучавања економско-географских појава и процеса; производно-територијални (вертикални) начин посматрања привредних делатности и грана.

3. **Индустријализација као друштвено економски процес:** појам индустријализације у ужем и ширем смислу; типови територијалног развоја индустрије са примерима: моноцентрични, просторно-дисперзивни и полицентрични тип.

4. **Неравномеран развој – основна противречност савременог света:** неједнак степен привредног развоја; међународне компаније као носиоци нових облика колонијализма; привредни развој и опасности од поремећаја равнотеже у географској средини.

5. **Нова научно-технолошка револуција и њене последице:** битна обележја нове научно-технолошке револуције и трансформација географског пејзажа.

VI. ПОЛИТИЧКО-ГЕОГРАФСKE, ДЕМОГРАФСKE И ЕКОНОМСКО-ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА СВЕТА (23+14)

1. **Привредно развијени и неразвијени региони и државе у савременом свету:** подела држава према степену друштвено-економске развијености и њихов размештај у свету.

2. **Политичко-географска подела Азије:** политичко-географске промене и стварање држава; државно и друштвено уређење: класификација држава према величини територије и укупној популацији.

3. **Становништво и зоне цивилизације Азије:** број становника, густина насељености, природно кретање становништва, миграције, расни и народносни састав; зоне цивилизације (кинеска, јапанска, индонезијска, индијска и цивилизација југозападне Азије)

4. **Економско-географске одлике Азије:** природни извори и богатства; карактеристике развоја пољопривреде и индустрије; место, улога и значај Азије у светској привреди; Јапан као носилац економског развоја Азије и света.

5. **Кина:** главне економско-географске одлике и улога у светској привреди.

6. **Политичко-географска подела Африке:** политичко-географске промене и стварање држава; државно и друштвено уређење; класификација држава према величини територије и укупној популацији.

7. **Становништво и зоне цивилизације Африке:** број становника, густина насељености, природно кретање становништва, миграције, расни и народносни састав; зоне цивилизације (стара египатска, зона арапског, француског, шпанског и португалског и енглеског језичког подручја, расистичка зона Јужне Африке и црначка култура и уметност).

8. **Економско-географске одлике Африке:** природни извори и богатства, карактеристике развоја пољопривреде и индустрије; место, улога и значај Африке у светској привреди.

9. **Политичко-географска подела Латинске Америке:** политичко-географске промене и стварање држава; државно и друштвено уређење; класификација држава према величини територије и укупној популацији.

10. **Становништво и зоне цивилизације Латинске Америке:** број становника, густина насељености, природно кретање становништва, миграције, расна и народносна структура; зоне цивилизације (старе цивилизације, зоне шпанско-португалског, британског, француског, холандског и културног утицаја САД).

11. **Економско-географске одлике Латинске Америке:** природни извори и богатства; карактеристике развоја пољопривреде и индустрије; место, улога и значај Латинске Америке у светској привреди.

12. **Политичко-географска подела, становништво и зоне цивилизације Англоамерике:** политичко-географске промене и стварање држава; број становника; густина насељености, природно и механичко кретање становништва, расни и народносни састав; зоне цивилизације (англоамеричка и франко-канадска).

13. **САД и Канада:** главне економско-географске карактеристике природних извора, услова и производње; место, улога и значај САД и Канаде у светској привреди.

14. **Политичко-географска подела и економско-географске одлике Аустралије и Океаније:** политичко географске промене и стварање држава; карактеристике развоја привреде; место, улога и значај Аустралије и Океаније у светској привреди.

15. **Становништво и зоне цивилизације Аустралије и Океаније:** број становника, густина насељености и природно кретање становништва и миграције; народи Аустралије и Океаније; зоне цивилизације (старе цивилизације у Океанији, аустралијска и новозеландска).

16. **Политичко-географска подела Европе:** политичко-географске промене и стварање државе; државно и друштвено уређење; класификација држава према величини територије и укупној популацији.

17. **Становништво и култура европских народа:** број становника, густина насељености, природно кретање становништва и миграције; порекло и етнички састав европског становништва; зоне цивилизације (западноевропска и источноевропска).

18. **Економско-географске одлике Европе:** природни извори и богатства, карактеристике развоја пољопривреде и индустрије; место, улога и значај Европе у светској привреди.

19. **Регионалне економске групације и тржишта:** интернационални процеси и стварање тржишта у Европи; стварање тржишта у ваневропским просторима, планетарна ера човечанства.

20. **Европска заједница:** карактеристике производње; географска усмереност (регионална оријентација) извоза и увоза робе и услуга.

21. **Политичко-географске промене у Источној Европи:** стварање СССР – а као вишенационалне земље, распад СССР и стварање нових држава, удруживање у заједницу независних држава, класификација земаља Источне Европе према величини територије и броју становника.

22. **Становништво и култура народа Источне Европе:** број становника; густина насељености; природни прираштај и миграције, културни утицаји.

23. **Русија и Украјина:** главне економско-географске карактеристике природних извора, карактеристике развоја пољопривреде и индустрије, место, улога и значај у светској привреди.

VII. ОСНОВНА ДЕМОГЕОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА И КУЛТУРНИ УТИЦАЈИ НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ И У ЈУГОСЛАВИЈИ (2+2)

1. **Становништво, културне зоне и утицаји на Балканском полуострву:** порекло становништва; густина насељености; природни прираштај и миграције; зоне цивилизације (области патријархалне културе, регионалне и византијске српске средњовековне, исламске и средњоевропске цивилизације). Балканско полуострво као раскршће културних утицаја.

2. **Србија и Црна Гора као језгро за стварање Савезне Републике Југославије:** политичко-географске промене и стварање нових држава на тлу бивше Југославије, српско и црногорско становништво изван граница СР Југославије; потреба успостављања сарадње и нових односа између народа и земаља Балканског полуострва; нужност прилагођавања европским и светским путевима развоја.

III разред

(72 часа годишње, два часа недељно, за обраду 47 часова,
за утврђивање 25 часова)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ГЕОГРАФИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ

I. УВОД

(1+0=1)

1. БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО

Савремене друштвено-политичке промене на Балканском полуострву. Распад II Југославије и стварање нових држава. Стварање III Југославије.

II. ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ЈУГОСЛАВИЈЕ (2+1=3)

2. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ. Математички, физичко-географски, економско-географски и геополитички положај.

3. ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА СР ЈУГОСЛАВИЈЕ. Копнене и водене границе. Проблеми пограничних територија. Величина Југославије.

III. ПРИРОДНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ (10+5=15)

Рељеф

4. ОСНОВНЕ МОРФОТЕКТОНСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РЕЉЕФА. Низија и висија Југославије. Геолошки састав и постанак основних црта рељефа Југославије.

5. ПАНОНСКА НИЗИЈА. Панонски басен и обод Панонског басена и њихове карактеристике.

6. ПЛАНИНСКА И ЈАДРАНСКА ОБЛАСТ. Рељеф планинске и јадранске области и њихове карактеристике.

Клима Југославије

7. ЕЛЕМЕНТИ И ФАКТОРИ КЛИМЕ И КЛИМЕ ПАНОНСКЕ НИЗИЈЕ. Елементи и фактори климе. Панонско-континентална клима и њене карактеристике.

8. КЛИМА ПЛАНИНСКЕ И ЈАДРАНСКЕ ОБЛАСТИ

Умерено-континентална клима, планинска клима. Жупна клима. Јадранско-средоземна клима и измењено средоземна клима.

Воде Југославије

9. ЈАДРАНСКО МОРЕ И ЈЕЗЕРА И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ. Постанак и положај Јадранског мора. Постанак, подела и географски размештај језера.

10. РЕКЕ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ. Реке јадранског слива. Реке црноморског слива. Хидрографија кречњачких терена. Термоминералне воде.

Земљиште и биљни и животињски свет

11. САСТАВ И КАРАКТЕР ТЛА У ЈУГОСЛАВИЈИ. Типови тла. Ерозија тла.

12. БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ. Биљни и животињски свет јадранске, планинске и панонске области.

13. ЗАШТИТА И УНАПРЕЂЕЊЕ ПРИРОДЕ. Заштита и унапређење елемената природе од загађивања и уништавања. Последице прекомерног загађивања природе.

IV. СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА (5+3=8)

Становништво

14. НАСЕЉАВАЊЕ НАШЕ ТЕРИТОРИЈЕ. Насељавање наше територије пре доласка Словена. Досељавање Словена у наше крајеве. Период после I светског рата до данас.

15. БРОЈ СТАНОВНИКА, ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ, МИГРАЦИЈЕ И ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ. Број и пораст становништва. Популациона политика. Природно кретање становништва. Миграционе струје. Густина насељености.

16. СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА. Биолошке структуре. Социјално-економске структуре. Културно-просветно стање. Структура становништва по националности и вероисповести.

17. ЈУГОСЛОВЕНИ ВАН ГРАНИЦА ЈУГОСЛАВИЈЕ. Југословени у суседним земљама и српским крајинама. Југословени у европским и прекоокеанским земљама.

Насеља

18. НАСЕЉА. Положај, типови и функционална класификација сеоских насеља. Градска насеља – положај, типови и функције. Савремена урбанизација насеља.

V. ПРИВРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ (15+8=23)

19. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИВРЕДЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ. Природни и друштвени услови за развој привреде. Структура привреде. Привредне делатности.

Пољопривреда

20. РАЗВОЈ И ЗНАЧАЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ. Природни и друштвени услови за развој пољопривреде. Мере за унапређење пољопривреде. Гране пољопривреде.

21. ЗЕМЉОРАДЊА. Структура земљишног фонда. Ратарство, воћарство и виноградарство.

22. СТОЧАРСТВО, ЛОВ И РИБОЛОВ. Природни и друштвени услови за развој сточарства. Гране сточарства. Лов и риболов.

Шумарство

23. ШУМАРСТВО. Шумско богатство и простирање шума. Значај шума. Заштита и унапређење шума. Шуме као еколошки, природни и здравствени фактор.

Индустрија

24. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИНДУСТРИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ. Природни и друштвени услови развоја. Значај индустрије. Подела индустрије.

25. ЕНЕРГЕТИКА. Значај енергетике. Извори енергије. Производња и потрошња електричне струје.

26. РУДАРСТВО. Налазишта руда и минерала и њихова експлоатација.

27. ТЕШКА ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА. Металургија, метална индустрија, електроиндустрија, хемијска индустрија и индустрија грађевинског материјала.

28. ЛАКА ИНДУСТРИЈА. Прехрамбена индустрија, текстилна индустрија, индустрија дувана и индустрија коже, гуме и обуће.

Саобраћај

29. КОПНЕНИ САОБРАЋАЈ. Утицај природних и друштвених фактора на развој саобраћаја у нашој земљи. Железнички саобраћај. Друмски саобраћај.

30. ВОДЕНИ, ВАЗДУШНИ И ПТТ САОБРАЋАЈ. Поморски саобраћај. Речни саобраћај. ПТТ саобраћај и друге врсте саобраћаја.

Трговина

31. ТРГОВИНА. Унутрашња и спољна трговина. Трговински и платни биланс.

Туризам

32. РАЗВОЈ И ЗНАЧАЈ ТУРИЗМА. Природни и друштвени фактори за развој туризма. Подела туризма. Приморски туризам.

33. КОНТИНЕНТАЛНИ ТУРИЗАМ. Услови за развој континенталног туризма. Планински туризам. Бањски туризам. Споменици културе и историјска места као елеменат туризма. Промет туриста и приходи од туризма.

VI. РЕГИОНАЛНЕ ЦЕЛИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (9+4=13)

34. ЦРНОГОРСКО ПРИМОРЈЕ. Положај, величина, простирање и подела. Природне одлике и разуђеност обале. Културно-историјске особености. Становништво и насеља. Привредне одлике. Најзначајнији привредни, туристички и културни центри.

35. ЦРНОГОРСКА БРДА И ПОВРШИ. Положај, величина, простирање и подела. Природне особености. Становништво и насеља. Привредне одлике. Најзначајнији привредни, управни, туристички и културни центри.

36. СТАРОВЛАШКА – РАШКА ВИСИЈА. Положај, величина, простирање и подела. Културно-историјске особености. Природне одлике. Становништво и насеља. Привредне одлике. Најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри.

37. КОСОВО И МЕТОХИЈА. Положај, величина, простирање и подела. Природне одлике. Културно-историјске одлике, споменици културе,

историјска места. Становништво и насеља. Привредне одлике. Најзначајнији привредни, управни, туристички и културни центри.

38. ЈУЖНО ПОМОРАВЉЕ. Положај, величина, простирање и подела. Природне одлике. Културно-историјске особености. Привредне одлике. Становништво и насеља. Најзначајнији привредни, управни, културни и туристички центри. Бање и минерални извори.

39. ИСТОЧНА СРБИЈА. Положај, величина, простирање и подела. Природне одлике. Становништво и насеља. Културно-историјске одлике. Привредне карактеристике. Привредни, управни, културни и туристички центри.

40. ШУМАДИЈА И ПОМОРАВЉЕ (ЗАПАДНО И ВЕЛИКО ПОМОРАВЉЕ). Положај, величина, простирање и подела. Природне особености. Културно-историјске особености, споменици културе и историјска места. Становништво и насеља. Привредни, управни, културни и туристички центри.

41. ЗАПАДНА СРБИЈА. Положај, величина, простирање и подела. Природне одлике. Културно-историјске особености, историјска места и споменици културе. Становништво и насеља. Привредни, управни, културни и туристички центри.

42. ВОЈВОДИНА. Положај, величина, простирање и регионална подела. Природне особености. Културно-историјске одлике. Становништво и насеља. Привредни, управни, културни и туристички центри.

VII. ЗЕМЉЕ НАСЕЉЕНЕ СРБИМА ВАН ГРАНИЦЕ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ (5+2=7)

43. СЛАВОНИЈА И БАРАЊА. Положај, величина и простирање. Природне одлике. Културно-историјске особености. Становништво и насеља. Привредне карактеристике. Привредни и културни центри. Везе са земљом матицом.

44. БОСАНСКА КРАЈИНА. Положај, величина, простирање, границе и регионална подела. Природне одлике. Културно-историјске особености. Становништво и насеља. Привредне одлике. Привредни, управни, културни центри. Везе са матицом земљом.

45. КНИНСКА КРАЈИНА. Положај, величина, простирање, границе и регионална подела. Природне одлике. Културно-историјске особености. Становништво и насеља. Привредне одлике. Привредни, управни, културни и туристички центри. Везе са матицом земљом.

46. ИСТОЧНА ХЕРЦЕГОВИНА, РОМАНИЈА И СЕМБЕРИЈА. Положај, величина, простирање и границе. Природне особености. Културно-историјске одлике. Становништво и насеља. Привредне одлике. Привредни, управни, културни центри. Везе са матицом земљом.

47. СРПСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ЗЕМЉАМА ЕВРОПЕ, АМЕРИКЕ, АЗИЈЕ И ОКЕАНИЈЕ. Државе у којима живи највише Југословена, њихов живот и рад и везе са матицом земљом.

НАЧИН ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Нови програм наставе географије за сва три смера гимназије конципиран је тако да пружа ученицима стицање неопходних знања, умења и навика о природној средини и друштвеној стварности Југославије и савременог света. Истовремено, овај програм омогућава упознавање система географских научних дисциплина, као и места, улоге и значаја географије као науке у систему наука.

У I разреду изучава се физичка географија са елементима геологије, у II друштвена географија, а у III разреду гимназије географија Југославије. Оваквом концепцијом програма географије створени су основни предуслови за упознавање ученика са фундаменталним физичко-географским, друштвено-географским и национално-географским објектима, појавама и процесима, или за упознавање географске средине у свој њеној укупности и разноврсности. Приликом израде програма пошло се од концепције програма географије за основну школу и од тога да гимназија представља продужетак општег образовања и васпитања. Дакле, програм географије у гимназији чини јединствену целину са програмом основне школе.

Структуру програма географије у гимназији чине јасно дефинисане наставне теме и наставне јединице. Да би се олакшао рад наставника у планирању образовно-васпитног рада (годишње и оперативно планирање), а и да би се остварила равномерна реализација програма по разредима и избегле разлике у фонду часова за реализацију појединих наставних тема и наставних јединица, извршена је артикулација наставних тема и наставних јединица. Садржаји програма географије за I, II, и III разред гимназије подељени су на наставне теме и за сваку је дат прецизан број часова за обраду градива и број часова за обнављање, утврђивање, проверавање стечених знања, умења и навика, вредновање успеха ученика у настави и систематизацију градива. Уз то, свака наставна тема артикулисана је у прецизно формулисане наставне јединице које су нумерисане редним бројевима и за које су наведени главни садржаји које треба обрадити. Овако структуриран програм елиминира досадашње разлике у реализацији програма географије које су постојале чак и у истој школи у којој исти програм остварују два наставника.

I разред

Веома је значајно да приликом реализације програма у овом разреду наставник добро упозна ниво знања из физичке географије са којим ученици долазе из основне школе, како би свој наставни рад прилагодио томе.

У I разреду гимназије, у оквиру осам посебних наставних тема, али међусобно тесно повезаних и неодвојивих, дате су основе физичке географије континуирано и систематизовано.

Битни захтеви по наставним темама су следећи:

Најпре треба, обрадити „Увод у физичку географију”, где се дају основне карактеристике физичке географије као фундаменталне географске дисциплине.

Наставна тема „Опште физичко – географске одлике Земље”, иначе друга по редоследу, обухвата разноврсне географске садржаје (математичка географија, палеогеографија), али и садржаје из других, сродних наука (геологија, астрономија). Овде ученике треба упознати са положајем Земље у васиони, савременим хипотезама о постанку Земље и Сунчевог система, обликом (утицај двеју врста сила: гравитације и центрифугалне силе) и последицама кретања Земље. Свакако, овде треба имати у виду садржаје које су ученици усвојили у основној школи и избегавати њихово понављање.

Трећа наставна тема „Унутрашња грађа Земље и геолошки развој Земљине коре” обухвата тематику унутрашњих геосфера и спољашњих сфера Земље са упознавањем најважнијих метода проучавања Земљине унутрашњости. Уз то, посебна пажња мора се посветити упознавању Земљине коре, нарочито минералној грађи, стенама и њиховом економском значају. Веома је важно да ученици стекну неопходна знања о геохронологији развита Земљине кора. Сложено градиво о геохронологији развита Земљине коре треба објашњавати коришћењем одговарајућих примера из геолошке и геоморфолошке историје Балканског полуострва и територије наше земље.

Четврта наставна тема „Рељеф Земљине површине” је најобимнија са становишта укупног броја часова за обраду новог градива (десет) и укупног фонда часова за њену реализацију (шеснаест). Значај ове проблематике у процесу наставе треба посебно наглашавати због њеног значаја за разумевање карактеристика других географских компоненти, али и због њене образовно-васпитне улоге. Садржаји су тако презентирани у програму да их треба интерпретирати као узрочно-последични ред објеката, појава и процеса у географском омотачу. Најпре су дати садржаји о унутрашњим силама, а потом о спољашним и пратећим појавама (вулканизам и сеизмизам) и процесима (речна, крашка, глацијална ерозија итд.) С обзиром на то да је садржај ове наставне теме у географској литератури веома добро обрађен, постоји реална могућност да се настава оптерети сувишном фактографијом и дескрипцијом. На овакву констатацију упућују резултати ранијег праћења остваривања програма географије у природно-математичкој струци, где је ова тематика заузимала значајно место. Из тих разлога се током реализације овог дела програма треба у потпуности придржавати захтева који су наведени у оквиру сваке наставне јединице.

Пета „Атмосфера”, шеста „Хидросфера” и седма тематска целина „Биосфера” обухватају проблематику спољашњих сфера Земље и њихове основне карактеристике. У њима су дати веома сложени климатоло-

шки, метеоролошки, хидролошки и биогеографски садржаји. Битно је да се, према захтевима програма, укаже на њихове особине, као и поједине појаве које су од нарочитог значаја за биолошку и економску egzистенцију човека. Спољашње сфере Земље, као уосталом и унутрашње геосфере, морају се посматрати комплексно, у међусобној зависности и условљености, јер свака сфера зависи од других сфера и промене у једној изазивају промене у свим другим сферама. Од посебног је значаја да се укаже како се човек понаша у појединим сферама и како је својом радном активношћу утицао на њихову промену, али и да је многе њихове делове угрозио својим деловањем. Зато је нужно да се истакне потреба заштите појединих сфера од даљег деградирања (механичког и хемијског) и укаже на потребу предузимања мера ради заштите и унапређивања природних и антропогених творевина географске средине (човекове животне средине).

Последња, осма наставна тема „Физичко-географске законитости у географском омотачу” има синтезни карактер. Она је програмирана тако да се њеном обрадом укаже на разноврсност природно-територијалних комплекса Земљине површине, објасне законитости у географском омотачу и видови деловања човека на природу.

Посебну пажњу у остваривању образовно-васпитних задатака програма географије у I разреду треба обратити на неке физичко-географске садржаје из географије наше земље. У том смислу је већ поменуто код треће наставне теме да увек када су то програмски захтеви треба настојати да се одређени географски објекти, појаве и процеси објашњавају на примерима из наше земље, или ако то прилике локалне средине у којој се школа налази дозвољавају и на примерима из завичајне географије. Са овог аспекта истичемо следеће садржаје: трусна подручја у Југославији; динарски краш (четврта наставна тема), локални ветрови – кошава, бура, југо и вардарац (пета наставна тема); правни аспект заштите вода у нашој земљи (Устав СФРЈ, устави република, закони о заштити вода) и други.

II разред

Садржај и структуру програма у овом разреду чине седам наставних тема које обухватају друштвено – географске карактеристике савременог света и наше земље и картографску проблематику.

После „Увода у друштвену географију” посебну пажњу треба обратити картографској тематици. Наиме, садржаји у овом разреду, заједно са сличним наставним градивом у V разреду основне школе чине целину.

То значи да се при обради наставне теме „Карта и картографски метод у географији” треба ослонити на раније стечена ученичка знања из ове области. Најважније је имати у виду да се ова наставна тема не савлађује само на часовима предвиђеним за њу, већ на свим часовима географије у овом разреду. Наиме, представљање географских објеката, појава и процеса на карти је, на садашњем степну развоја географије као науке, један од најрационалнијих метода систематизовања и ге-

нерализовања објеката, појава и процеса. Географска карта као апликација картографског образовања постаје значајно средство комуникације у нашој цивилизацији са широким дијапазоном употребе. Картографска писменост је прека потреба савременог човека, те због тога карта мора бити присутна у образовно-васпитном раду наставника географије на свим типовима часова.

Географија становништва и насеља програмирана је тако да се њеном обрадом укаже на најважније демографске и демогеографске проблеме човечанства. Тежиште обраде треба да буде на основним карактеристикама демографског развоја и мерама које се предузимају у области развоја и размештаја становништва у појединим деловима света и свету као целини, како би се у што краћем року превазишле постојеће неусклађености које прете човечанству.

Садржаји из политичке географије треба да пруже ученицима неопходна знања која ће им помоћи да сагледају основне типове држава у савременом свету и фазе кроз које је текло формирање данашње политичке карте света. Неопходно је да се објасне политичко-географски елементи државе као комплексне и променљиве географске категорије.

У петој наставној теми „Основне економско-географске одлике светске привреде” проучавају се главне карактеристике светске привреде и међународне поделе рада, као и хоризонтални и вертикални начин посматрања привредних активности и грана, индустријализација као савремени друштвено-економски процес и индустрија као фундаментални носилац трансформације географске средине у светским оквирима, неравномерност у развоју производних снага и битна географска обележја нове научно-технолошке револуције. Ова наставна тема је основа за правилно разумевање и тумачење садржаја шесте теме „Политичко-географске, демографске и економско-географске одлике појединих делова света”.

Шесту наставну тему треба максимално искористити за васпитно деловање на ученике и за развијање духа солидарности са народима који се боре за економску и политичку слободу и за развијање интернационализма код ученика. Том приликом посебно треба истицати однос наше земље према другим државама у појединим деловима света, нарочито према земљама у развоју, као пример несебичне и солидарне помоћи да би се превазишле постојеће супротности у савременом свету. При том је најважније да се укаже на политичко-географску поделу, основна популацијска обележја и главне привредно-географске одлике појединих делова света – Азије, Африке, Латинске Америке, САД, Канаде, Аустралије и Океаније, Европе и СССР-а. Уз то, посебан значај у реализацији програма имају садржаји о регионалним групацијама и тржиштима и интеграционим процесима у Европи.

Последња наставна тема, седма: „Основна демогеографска обележја и културни утицаји на Балканском полуострву и у Југославији” представљају логичан завршетак опште друштвено-географске проблематике савременог света и увод у националну географију која се изуча-

ва у III разреду гимназије. Програмом је предвиђена обрада само основних обележја Балканског полуострва и наше земље, као што су опште одлике становништва, културне зоне и утицаји, положај наше земље са тог становништва на Балкану и шире, и односи Југославије са суседним државама.

III разред

Садржину географије Југославије чине једанаест наставних тема распоређених тако да свака претходна представља основу за разумевање наредне наставне теме, а све оне заједно чине јединствену целину. То практично значи да у процесу наставе свим деловима програма треба посветити одређену пажњу уважавајући све програмске захтеве.

Наставна тема „Политичко-географске одлике граница и граничних подручја Југославије” обухвата комплексне политичко-географске садржаје. Програмом је предвиђена обрада само основних политичко-географских елемената (границе, геополитички положај и погранична подручја). Тежиште при обради треба ставити на кључне ситуације из историје наших граница и њихове географске промене и специфичности. Ови садржаји су веома актуелни и имају огроман не само образовни, него и васпитни значај, јер треба да омогуће оспособљавање ученика за разумевање и тумачење сложених политичко-географских промена граница и пограничних подручја наше земље, од њеног стварања 1918. године до њиховог коначног утврђивања после другог светског рата.

Иако је „Територијална морфометрија Југославије” друга програмска тема она је садржајно неодвојива од прве. Свакако, треба имати у виду да су неки садржаји ове наставне теме и наставне јединице ученицима познати, те их овде треба само информативно дати, а тежиште ставити на обраду оних садржаја са којима се ученици први пут сусрећу.

Тема „Економско-географски значај природних услова и извора Југославије” је логичан наставак општих физичко-географских садржаја које су ученици већ усвојили. При обради овде је битно да ученици схвате валоризацију природних услова и извора са аспекта њиховог значаја за свеукупни развој наше земље, али и потребу заштите и унапређивања човекове животне средине.

Видно место у наставном програму има проблематика демографског развоја и насељености Југославије, а у оквиру ње и популациони проблеми Србије. Дакле, ради се о наставном градиву које треба, заједно са сличним садржајима у другим наставним предметима (психологија, биологија, социологија, филозофија и др.) да допринесе не само сагледавању популационих проблема, него и да омогући изграђивање свести код ученика о коегзистенцији различитих народа, религија и вера и нужности предузимања одређених друштвено оправданих мера у области обнављања становништва Југославије и Србије.

Остале наставне теме – пета, шеста, седма, осма, девета и десета, третирају привредно-географску проблематику наше земље. При обради ових садржаја треба insistирати да ученици стекну нова знања о

фазама у развоју привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природно-географској основи развоја. С обзиром на сложеност ове проблематике тежиште, приликом реализације садржаја програма треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обиља бројчаних података.

И на крају, последња, једанаеста наставна тема „Југославија и међународна заједница” треба да омогући ученицима да схвате разгранатост и развијеност политичке, економске, културно-просветне и научно-технолошке сарадње наше земље са другим државама и организацијама у свету. Исто тако, важно је указати и на актуелне интеграционе процесе у Европи и место наше земље у овој сфери.

Програм географије у гимназији треба да уведе ученике у одговарајуће географске дисциплине (геоморфологија, климатологија, хидрологија, економска географија, географија становништва и насеља, политичка географија и др.). С обзиром на то да је уз сваку наставну јединицу наведено који су кључни садржаји и основни појмови које треба обрадити, неопходно је глобално означити која знања, умења и навике ученик треба да стекне на нивоу обавештености, разумевања и примене.

Обавештеност (информисаност) као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик препозна одређене релевантне показатеље о географским објектима, појавама и процесима, да их опише, наброји и понови у битно неизмењеном облику. На нивоу обавештености у свим разредима треба обрадити оне географске садржаје и појмове које су ученици раније усвојили.

Разумевање, као виши ниво знања, обухвата и претходни ниво. Његове главне карактеристике су: објашњење и анализа географских наставних чињеница и њихово довођење у нове односе и везе, као и интерпретација програмских садржаја у знатно измењеној форми.

Примена је највиши квалитет знања у настави географије и означава оспособљеност ученика за одређено уопштавање, самостално закључивање и повезивање усвојених чињеница у систем знања и примену стечених знања у пракси.

Минимум знања, умења и навика којим треба да овлада ученик на крају сваког разреда је следећи:

а. Знања

I разред: предмет, подела и значај физичке географије; положај Земље у васиони; главне одлике унутрашње структуре Земље и законитости геолошког развоја Земљине коре; основне одлике рељефа литосфере; главна обележја атмосфере, хидросфере и биосфере и основни природни појасеви и зоне на Земљиној површини.

II разред: предмет, подела и значај друштвене географије; значај карте и њена примена у свакодневном животу; релевантне демографске, економско-географске и политичко-географске карактеристике Земљине површине и појединих континената, држава и регија и положај Југославије на Балканском полуострву и у Европи.

III разред: главне politичко-географске одлике граница и граничних подручја Југославије; основне одлике распореда природних услова и извора наше земље; најважније демографске (популациони проблеми) и привредне (пољопривреда, индустрија, саобраћај и трговина) карактеристике и развијеност сарадње Југославије са другим државама и економским групацијама и тржиштима у свету.

6. Умења и навике

Од I до III разреда ученик треба да овлада следећим умењима и навикама:

- самосталним коришћењем географске карте, атласа и планова;
- самосталном израдом и коришћењем графикона, блок дијаграма и илустративних географских цртежа којима се приказују физичко-географски и друштвено-географски објекти, појаве и процеси;
- оријентацијом на карти и у простору;
- самосталним коришћењем уџбеника географије, научнопопуларне и научне литературе;
- самосталним коришћењем бројчаних података;
- самосталним коришћењем лексикона и енциклопедија.

Да би се што потпуније остварили циљ и многобројни задаци наставе географије треба обезбедити максимално могућу корелацију са сродним предметима, а нарочито са наставним предметима, који су као и географија, означени као носиоци садржаја у планирању породице и популационој политици (биологија, психологија, филозофија и социологија).

С обзиром на то да сваки од гимназијских наставних предмета има своју специфичну програмску структуру, корелација се не може обезбедити временски. Битно је да у самом току наставног процеса наставници сродних наставних предмета могу и треба да обезбеде корелацију заједничким планирањем образовно-васпитног рада и консултовањем о сродном наставном градиву, или његовим заједничким обрађивањем кроз додатну наставу, наставне екскурзије ученика, слободне активности ученика, али и кроз редовну наставу.

МАТУРСКИ ИСПИТ

САДРЖАЈ И НАЧИН ПОЛАГАЊА МАТУРСКОГ ИСПИТА У ГИМНАЗИЈИ*

Матурским испитом утврђује се зрелост и оспособљеност ученика за даље школовање.

Матурски испит полажу ученици (редовни и ванредни) који су успешно завршили четврти разред гимназије.

САДРЖАЈ МАТУРСКОГ ИСПИТА

Матурски испит састоји се из два дела:

- заједничког и
- изборног.

У оквиру заједничког дела ученици полажу:

– ученици гимназија друштвено-језичког смера – српски језик и књижевност/матерњи језик** и књижевност за ученике који су наставу имали на језику народности (у даљем тексту: матерњи језик и књижевност и страни језик);

– ученици гимназије природно-математичког и општег смера – матерњи језик и књижевност и математику или страни језик (по избору).

У оквиру изборног дела ученици раде и бране матурски рад.

Сви предмети полажу се према програму смера гимназије који је ученик завршио.

ЗАЈЕДНИЧКИ ДЕО

Матерњи језик и књижевност

Матерњи језик и књижевност полаже се писмено.

При оцењивању писменог задатка, испитна комисија има у виду ширину обраде теме, избор и интерпретацију грађе, композицију, стил и језик.

Страни језик

Испит из страног језика полаже се писмено.

Ученик бира страни језик.

* Измене садржаја матурског испита објављене су у „Службеном гласнику РС – Просветном гласнику”, број 2/94.

** Под матерњим језиком подразумевају се следећи језици: српски, албански, турски, бугарски, мађарски, русински, румунски, словачки.

Испит се састоји из превода непознатог текста са страног језика на матерњи, уз употребу речника. Обим текста за превод износи 15–20 редова. Текст може да буде књижевни, публицистички или научно-популарни и треба да одговара језичком знању ученика. Испитом се проверава степен усвојености предвиђених морфосинтаксичких структура, познавање особености језика са кога се преводи, способност налажења одговарајућих речи и израза у матерњем језику и оспособљеност за коришћење речника.

Текстове за испит утврђује испитни одбор на предлог стручног актива, а ученици их добијају непосредно пред почетак испита. Текстови за испит из страног језика идентични су за све ученике.

Математика

Испит из математике полаже се писмено.

На испиту ученик треба да покаже у којој мери је усвојио математичка знања и умења неопходна за примену у свакодневном животу и у пракси, колико је оспособљен за успешно настављање образовања и изучавање других области у којим се математика примењује. Приликом оцењивања писменог задатка, испитна комисија има у виду доследност у спровођењу поступка у решавању задатака и тачност решења задатка.

ИЗБОРНИ ДЕО

Изборни део матурског испита састоји се из матурског рада и одбране матурског рада.

Матурски рад

Матурски рад са одбраном је самостално обрађена тема коју ученик бира из списка одобрених тема у оквиру једног од следећих предмета:

– матерњи језик и књижевност, страни језик, социологија, психологија, математика, *рачунарство и информатика*,* историја, филозофија, географија, физика, хемија, биологија и област уметности (ликовна, музичка, сценска, филмска).

Теме за матурски испит утврђује наставничко веће школе на предлог стручних актива. Списак утврђених тема објављује се на огласној табли или доставља ученицима на увид на други погодан начин почетком другог полугодишта за текућу школску годину.

Сврха матурског рад је да ученик покаже колико влада материјом у вези са темом, у којој мери је усвојио методе и приступ обради теме, како се служи литературом, да ли је оспособљен да анализира, критички размишља и да самостално изрази свој лични став у односу на тему коју обрађује.

Ученик ради матурски рад у току завршног разреда уз помоћ наставника – ментора.

* Допуњено у „Службеном гласнику РС – Просветном гласнику”, број 23/97.

У току матурског рада обавезно је организовање најмање четири консултације на којима је ментор дужан да прати рад сваког ученика и пружи потребну помоћ упућивањем на потребну литературу и избор начина и структуре израде рада.

Одбрана матурског рада

На усменој одбрани матурског рада ученик је дужан да изложи концепцију свога рада, да наведе литературу и друге изворе знања које је користио, да образложи посебне методе и поступке којима се руководио у току израде матурског рада и разлоге некоришћења других.

У току одбране матурског рада кандидат треба да покаже знање садржаја програма предмета из којег брани рад, осим ако је тема матурског рада из групе заједничких предмета (матерњи језик и књижевност, математика и страни језик).

После одбране матурског рада испитна комисија утврђује једну оцену која се изводи из вредности рада и одбране матурског рада са аспекта способности кандидата да самостално интерпретира материју и да користи савремене методе и изворе информација у процесу стицања новог знања.

ОРГАНИЗАЦИЈА И НАЧИН ПОЛАГАЊА МАТУРСКОГ ИСПИТА

Матурски испит полаже се у два редовна испитна рока: јунском и августовском. После августовског рока ученици полажу ванредно, у испитним роковима утврђеним општим актом школе.

Матурски испити морају се завршити у јунском року најкасније до 20. јуна, а у августовском року најкасније до 25. августа.

За полагање матурског испита ученик подноси пријаву школи у року који одреди школа. У пријави наводи страни језик који жели да полаже и назив теме за матурски рад, прилаже сведочанства о завршеним разредима гимназије и извод из матичне књиге рођених.

Ученику који се пријавио за полагање матурског испита и био спречен да из оправданих разлога полаже испит у целини или поједине делове испита, испитни одбор може да одобри полагање и ван редовних рокова.

Ученик може да одустане од полагања испита три дана пре почетка испита, о чему обавештава испитни одбор.

Начин полагања испита

Испит из истог предмета полажу сви ученици истог дана, по правилу, у истој просторији, у присуству најмање једног дежурног наставника. Испит из појединог предмета траје четири школска часа.

Између два испита ученик мора да има слободан дан.

На испиту из страног језика ученик може да користи речник и лексикон.

За остале испите није дозвољено коришћење помоћне литературе.

Теме и задатке за испит предлажу предметни наставници, а испитни одбор, на дан испита, из предложених тема утврђује четири теме, односно групе задатака од којих ученик бира једну.

Теме и задатке за испит ученици добијају непосредно пред почетак испита.

Исту тему за матурски рад може да ради само један ученик у истом испитном року.

Ученик предаје матурски рад у року који одреди испитни одбор. Уколико га не преда у предвиђеном року, сматра се да је одустао од полагања матурског испита.

Ученик не сме да прекрши испитна правила која утврди школа.

Испиту могу да присуствују дежурни наставник (наставници), председник испитног одбора и овлашћени школски надзорник Министарства просвете.

Одговори ученика на одбрани матурског рада трају до 30 минута, укључујући и време за припрему ученика за давање одговора.

Материјал који садржи списак тема и задатака и питања за писмени испит чувају се као пословна тајна до почетка испита. Материјал чува директор школе.

Испитни одбор и испитне комисије

За спровођење матурског испита директор школе формира испитни одбор и испитне комисије за сваки предмет који се полаже на матурском испиту. Ако један предмет или део испита полаже велики број ученика, директор може да именује већи број испитних комисија за исти предмет. Ако школа нема довољан број стручњака за одговарајући предмет, може да ангажује, као чланове испитних комисија, стручњаке из других школа.

Испитни одбор чине председник испитног одбора, сви чланови испитних комисија и секретар одбора.

Председник испитног одбора је директор школе.

Сви чланови испитних комисија су истовремено чланови испитног одбора.

Записник о раду испитног одбора води секретар кога именује директор на почетку школске године.

Испитну комисију чине три члана: председник, предметни испитивач и стални члан. Два члана морају бити стручна за предмет из кога се полаже испит.

Директор одређује ко ће бити председник испитне комисије, ко испитивач, а који ће члан водити записник о раду испитне комисије.

Испитни одбор евидентира:

– теме за матурски рад;

– кандидате за матурски испит са подацима о страном језику који ће да полагају и назив теме за матурски рад;

– рокове и распоред полагања појединих делова испита;

– наставнике који ће да дежурају за време испита;

– наставнике – менторе које ће ученици консултовати у току израде матурског рада;

– утврђује теме и задатке за писмене испите;

– утврђује општу оцену на матурском испиту;

– утврђује коначну оцену у случају несагласности чланова испитне комисије приликом закључивања оцена за поједине предмете.

Испитни одбор усваја одлуке већином гласова присутних чланова, а може да одлучује ако су присутне две трећине свих чланова.

ОЦЕЊИВАЊЕ

Општи успех на матурском испиту исказује се једном оценом као средња аритметичка вредност оцена добијених за поједине предмете који су полагани на матурском испиту и оцене из матурског рада.

Оцена из матурског рада изводи се на основу оцена добијених на матурском раду и одбрани тога рада.

Оцене појединих предмета утврђује испитна комисија на предлог предметног испитивача, а оцену општег успеха испитни одбор на основу извештаја испитних комисија. Ако испитна комисија не може да утврди појединачне оцене једногласно, ако је један оцењивач дао позитивну оцену, други негативну, или је разлика између позитивних оцена две и више, испитни одбор утврђује коначну оцену.

Ученик је положио матурски испит ако је из заједничког и изборног дела испита добио позитивну оцену.

Ученик који је на матурском испиту добио једну или две недовољне оцене полаже поправни испит, односно поправне испите. Уколико не положи поправни у августовском року, поново полаже испит, односно испите из предмета из кога, односно којих није положио испит, као ванредан ученик, у роковима утврђеним општим актом школе.

Ученик може бити и неоцењен или оцењен негативном оценом, без полагања испита.

Неоцењен остаје ученик који прекине испит из оправданих разлога и ученик који је због кршења испитних правила удаљен са испита.

Негативном оценом оцењује се ученик који прекине испит без оправданих разлога, ученик који није предао писмени задатак, ученик који је напустио просторију у којој се полаже испит, без дозволе дежурног наставника. Негативном оценом оцењује се и ученик за кога се недвосмислено докаже да је у току испита или после испита користио недозвољена средства или да је преписивао.

ЕВИДЕНЦИЈА И ЈАВНЕ ИСПРАВЕ

Школа је дужна да води евиденцију о матурском испиту и издатим дипломама у складу са чланом 99. Закона о средњој школи („Службени гласник РС”, број 50/92).

Након положене матуре школа издаје диплому ученику најкасније седам дана после положеног матурског испита.

Диплома се издаје сагласно члану 100. Закона о средњој школи („Службени гласник РС”, број 50/92) и члану 4. Правилника о јавним исправама које издаје средња школа („Службени гласник РС”, бр. 59/92 и 30/93).

О току полагања испита води се записник на обрасцу прописаном чланом 4. Правилника о садржају и начину вођења евиденције у средњој школи („Службени гласник РС”, бр. 59/92 и 30/93).

За време дежурства на испиту дежурни наставник уноси у записник све што није у складу са утврђеним правилима о току испита.

Записници се воде посебно о раду испитних комисија, а посебно о раду испитног одбора.

Записник о матурском испиту обухвата податке о ученику, податке о испитним предметима, члановима испитног одбора и испитних комисија, податке о темама, односно задацима, и успех за сваки део испита.

**ПРАВИЛНИК
О ВРСТИ СТРУЧНЕ СПРЕМЕ НАСТАВНИКА, СТРУЧНИХ
САРАДНИКА И САРАДНИКА У НАСТАВИ У ГИМНАЗИЈИ**

ПРАВИЛНИК

О ВРСТИ СТРУЧНЕ СПРЕМЕ НАСТАВНИКА, СТРУЧНИХ САРАДНИКА И САРАДНИКА У НАСТАВИ У ГИМНАЗИЈИ*

Члан 1.

Овим правилником прописује се врста стручне спреме наставника и стручних сарадника у гимназији.

Члан 2.

Наставу и друге облике образовно-васпитног рада може да изводи за:

1. Српски језик и књижевност:

- професор, односно дипломирани филолог за српскохрватски језик и југословенску књижевност;
- професор, односно дипломирани филолог за југословенску књижевност и српскохрватски језик;
- професор, односно дипломирани филолог за југословенску књижевност и општу књижевност;
- професор југословенске књижевности са страним језиком;•
- професор српскохрватског језика са јужнословенским језицима;
- професор српског језика и књижевности;
- професор српске књижевности и језика;
- професор српске књижевности и језика са општом књижевношћу;
- у школама у којима се образовно-васпитни рад изводи на језику народности и професор српскохрватског језика и југословенске књижевности за наставу на мађарском, русинском или румунском језику;

2. Албански језик и књижевност:

- професор, односно дипломирани филолог за албански језик и књижевност;

3. Бугарски језик и књижевност:

- професор, односно дипломирани филолог за бугарски језик и књижевност;

* Правилник је објављен у „Службеном гласнику СРС – Просветном гласнику”, број 5/90, и „Службеном гласнику РС – Просветном гласнику”, бр. 5/91, 1/92, 3/94, 7/96, 7/98 и 3/99.

4. Мађарски језик и књижевност:

– професор, односно филолог за мађарски језик и књижевност;

5. Русински језик и књижевност:

– професор русинског језика и књижевности;

– професор руског или српскохрватског језика и књижевности са провером знања русинског језика на факултету;

6. Румунски језик и књижевност:

– професор, односно дипломирани филолог за румунски језик и књижевност;

7. Словачки језик и књижевност:

– професор, односно дипломирани филолог за словачки језик и књижевност;

8. Турски језик и књижевност:

– професор, односно дипломирани филолог турског језика и књижевности са оријенталном филологијом;

9. Енглески језик:

– професор, односно дипломирани филолог за енглески језик и књижевност;

10. Француски језик:

– професор, односно дипломирани филолог за француски језик и књижевност;

11. Руски језик

– професор, односно дипломирани филолог за руски језик и књижевност;

12. Немачки језик:

– професор, односно дипломирани филолог за немачки језик и књижевност;

13. Латински језик:

– професор класичне филологије;

– дипломирани класични филолог.

Наставу и друге облике образовно-васпитног рада за предмет Латински језик, може да изводи и:

– професор, односно дипломирани филолог који је савладао наставни план и програм високог образовања из предмета Латински језик у трајању од најмање четири семестра;

14. Историја:

- професор историје;
- дипломирани историчар;

15. Устав и права грађана:

- дипломирани правник,
- професор социологије, односно дипломирани социолог;
- дипломирани политиколог, наставни смер;

16. Социологија:

- професор социологије, односно дипломирани социолог.
- Наставу и друге облике образовно-васпитног рада за предмет Социологија може да изводи и:
- професор филозофије и социологије;
  - дипломирани политиколог, наставни смер;

17. Психологија:

- професор психологије;
- дипломирани психолог;
- дипломирани школски психолог – педагог;

18. Филозофија:

- професор филозофије, односно дипломирани филозоф.
- Наставу и друге облике образовно-васпитног рада за предмет Филозофија може да изводи и:
- професор филозофије и социологије;

19. Географија:

- професор географије;
- дипломирани географ;

20. Биологија:

- професор биологије;
- дипломирани молекуларни биолог и физиолог;
- дипломирани биолог;

21. Математика:

- професор математике;
- дипломирани математичар;
- дипломирани математичар за теоријску математику и примене;
- дипломирани математичар за рачунарство и информатику;
- дипломирани математичар – информатичар;

22. Физика:

- професор физике;
- дипломирани физичар;

- дипломирани астрофизичар;
- дипломирани физичар за општу физику;
- дипломирани физичар за примењену физику;
- дипломирани физичар – информатичар.

Наставу и друге облике образовно-васпитног рада за предмет Физика може да изводи и:

- дипломирани астроном, астрофизички смер;

23. Хемија:

- професор хемије;
- дипломирани хемичар;
- дипломирани хемичар опште хемије;
- дипломирани хемичар за истраживање и развој;
- дипломирани хемичар – смер химијско инжењерство;

24. Рачунарство и информатика:

- професор информатике, односно дипломирани информатичар;
- професор математике, односно дипломирани математичар – смер рачунарства и информатике;
- дипломирани инжењер електротехнике, односно електронике – смер рачунарске технике и информатике;
- дипломирани економист – смер информатика и примена компјутера;
- дипломирани инжењер за информационе системе;
- дипломирани инжењер електротехнике – смер аутоматике, аутоматике и рачунарске технике или рачунарске технике;
- професор математике, дипломирани математичар, односно лице са завршеним факултетом које је у току студија савладало план и програм рачунарства и информатике у трајању од најмање четири семестра;

25. Музичка култура:

- академски музичар;
- дипломирани музичар (сви смерови);

26. Ликовна култура:

- професор ликовне уметности;
- академски сликар, односно дипломирани сликар;
- академски вајар, односно дипломирани вајар;
- академски графичар, односно дипломирани графичар;
- професор или дипломирани историчар уметности;
- лице са завршеним факултетом примењене уметности;

27. Физичко васпитање:

- професор физичког васпитања;
- дипломирани педагог физичке културе.

28. Ова тачка брисана је (види члан 1. Правилника – 7/96)

Члан 3.

Послове стручног сарадника којима се доприноси остваривању образовно-васпитног рада може да обавља:

1. Школски педагог:

- дипломирани педагог;
- професор педагогије;
- дипломирани школски психолог – педагог;

2. Школски психолог:

- професор психологије;
- дипломирани психолог;
- дипломирани школски психолог – педагог;
- дипломирани психолог – смер школско-клинички;

3. Социјални радник:

- дипломирани социјални радник.
- Послове стручног сарадника – социјални радник, може да обавља и:
- дипломирани социолог, односно професор социологије;

4. Здравствени радник:

- доктор медицине;
- доктор стоматологије;

5. Библиотекар:

- професор језика и књижевности – смер библиотечарски;
- дипломирани библиотекар – информатичар;
- професор, односно дипломирани филолог за општу књижевност и теорију књижевности;
- лице које испуњава услове за наставника гимназије, односно стручног сарадника – школског педагога или школског психолога;
- професор народне одбране;
- професор, односно дипломирани филолог за италијански језик и књижевност;
- професор, односно дипломирани филолог за шпански језик и књижевност.

Члан 4.

Послове сарадника у настави може да обавља за предмет:

1. Биологија:

- техничар биотехничког смера природно-техничке струке;
- сарадник у природним наукама природно-математичке струке;

2. Физика:

- техничар физичко-техничког смера природно-техничке струке;
- сарадник у природним наукама природно-математичке струке;

3. Хемија:

- техничар хемијско-техничког смера природно-техничке струке;
- сарадник у природним наукама природно-математичке струке.

Члан 5.

Лице које је стекло одговарајући степен и врсту стручне спреме у другој републици, а чија врста није утврђена овим правилником, може да изводи наставу и друге облике образовно-васпитног рада, односно послове стручног сарадника, под условом да је то право утврђено прописом те републике.

Члан 6.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Социјалистичке Републике Србије – Просветном гласнику”.

ОДРЕДБЕ КОЈЕ НИСУ УНЕТЕ У ПРЕЧИШЋЕН ТЕКСТ

ПРАВИЛНИК

О ИЗМЕНАМА И ДОПУНАМА ПРАВИЛНИКА О ВРСТИ СТРУЧНЕ СПРЕМЕ НАСТАВНИКА, СТРУЧНИХ САРАДНИКА И САРАДНИКА У НАСТАВИ У ГИМНАЗИЈИ

„Службени гласник РС – Просветни гласник”, број 7/96

Члан 3.

Кад је стручна спрема стечена у отцепљеној бившој републици СФРЈ, а њена врста не одговара врсти прописаној овим правилником, министар просвете, по претходно прибављеном мишљењу одговарајућег факултета или више школе, утврђује да ли је њена врста одговарајућа за наставника, стручног сарадника и сарадника у настави у гимназији.

